

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Výchova dítěte v problémové rodině

Vypracoval: Magdaléna Jílková
Vedoucí práce: PhDr. Olga Vaněčková

České Budějovice 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci na téma Výchova dítěte v problémové rodině jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to - v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných - fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiatů.

V Českých Budějovicích

Poděkování

Mé poděkování patří vedoucí bakalářské práce PhDr. Olze Vaněčkové za odborné vedení, cenné rady, trpělivost a ochotu, které mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnovala. Dále děkuji všem účastníkům výzkumného šetření za jejich spolupráci. Poděkování patří i mé rodině za její neustálou podporu nejenom při psaní bakalářské práce, ale i v průběhu celého studia.

Abstrakt

Bakalářská práce se věnuje tématu „Výchova dítěte v problémové rodině“ a je zaměřena na druhy problémů v jednotlivých rodinách. Cílem bakalářské práce je zjištění daných problémů, jejich příčin, dopady na výchovu dětí, jak svoji situaci zvládají a jaká pomoc je jim nabízena. Teoretická část je věnována vymezení základního pojmu rodina, její funkce a definování druhů problémů. Praktická část se skládá z kvalitativního výzkumného šetření, jež byl veden na pozadí polostrukturovaného rozhovoru a rozpracován do podoby výpovědí jednotlivých respondentů.

Klíčová slova: rodina, problém, funkce, výchova a pomoc.

Abstract

The Bachelor thesis is about "Raising child in problematic family" and focusing on different kind of problems in different kind of families. The target of this Bachelor thesis is to find out particular problems, their cause, impact on bringing up children, how they cope with a situation and what help they are receiving. Theoretic part is about demarcation of the basic theorem family, it's function and defining of problems. Practical parts consist of qualitative research, which was taken based on half structured interview and process to form of statements of individual respondents.

Keywords: family, problem, function, raising and help

Obsah

ÚVOD	7
1 Rodina	9
1.1 Základní vymezení pojmu rodina, definice	10
1.2 Rodina v minulosti.....	12
1.3 Rodina a společnost	13
1.4 Vztahy a role v rodině.....	15
1.5 Žena - matka a muž – otec v rodině.....	16
1.6 Funkce rodiny	18
1.6.1 Biologická - reprodukční funkce	18
1.6.2 Sociálně-ekonomická funkce	19
1.6.3 Ochranná funkce	19
1.6.4 Socializačně – výchovná funkce	19
1.6.5 Emocionální funkce rodiny	19
2 Současná rodina	20
2.1 Charakteristické znaky současné rodiny.....	22
2.2 Změny v podobě rodiny.....	24
2.3 Typologie současné rodiny dle naplňovací funkce	26
3. Problémová a dysfunkční rodina a její rizika	27
3.1 Rizikové faktory	28
3.2 Poruchy ve výchově a nezvládnání rodičovské role.....	30
3.3 Typy problémových rodin.....	33
3.3.1. Nezralá rodina	33
3.3.2 Přetížená rodina	34
3.3.3 Ambiciózní rodina	35
3.3.4 Perfekcionistická rodina	36
3.3.5 Autoritářská rodina	36
3.3.6 Ochránářská (protekciónářská) rodina	37
3.3.7 Liberální a improvizující rodina.....	37
3.3.8 Odkládající rodina	38
3.3.9 Disociovaná rodina.....	38
4 Závěr teoretické části	39
5 Cíl bakalářské práce, výzkumný problém, výzkumné otázky	41
5.1 Cíl bakalářské práce.....	41
5.2 Stanovení výzkumného problému a výzkumných otázek.....	41
6 Metodika výzkumného šetření a technika sběru dat	42

6.1 Metody získávání dat	42
6.1.1 Polostrukturovaný rozhovor jako nástroj kvalitativního výzkumného šetření..	42
6.1.2 Výzkumný soubor	43
6.1.3 Průběh šetření.....	43
6.2 Etické otázky relevantní k výzkumnému projektu	45
7 Vyhodnocení kvalitativního výzkumného šetření	45
7.1 Analýza výpovědí jednotlivých respondentů.....	45
7.2 Vyhodnocení kvalitativního výzkumného šetření.....	58
7.3 Shrnutí výsledků kvalitativního šetření	62
8 Závěr	63
Seznam použité literatury a zdrojů:.....	66
Seznam internetových zdrojů:.....	68
Seznam tabulek	69

ÚVOD

V životě každého člověka hraje pojem dítěte velmi důležitou roli. Každý se jako dítě narodí a většina z nás chce být rodičem a o své dítě se dobře starat. I tímto směrem se ubíral můj život, a proto bylo zcela logické, že jsem si zvolila téma, které se týká rodiny.

Já, jako matka dvou dcer, inklinuji k tomu, aby naše rodina byla harmonická a spokojená. Myslela jsem si, že každý chce vytvořit pro své dítě pevné zázemí. Ale poté, co jsem začala pracovat jako vychovatelka ve školní družině, jsem zjistila, že situace je zcela odlišná. V mém okolí se začaly objevovat případy týrání, sociálně slabých a problémových rodin a já si začala pokládat otázku, kde je chyba. Zda v lidech jako takových, špatné výchově nebo je na vině dnešní hektická doba, kdy se odpoutáváme od naší přirozenosti, našeho vlastního JÁ a společností se necháváme strhávat do propasti plné nenávisti a bolesti.

Možná je pravda, že na mateřské dovolené jsem to všechno dostatečně nevnímala, protože jsem se soustředila jen na výchovu svých dcer. Ale čím jsou starší, nepotřebují tolik pozornosti a já jsem ke svému okolí a zprávám ze společnosti empatičtější.

Existuje celá řada narušených, problémových či dysfunkčních rodin, ve kterých jsou děti zanedbané, týrané nebo se o ně rodiče řádně nestarají. V této situaci si dítě samo poradit neumí a mnohdy ani nemůže. V tomto momentě pak přichází na pomoc společnost – orgány státní správy, samosprávy, nestátních subjektů, církev nebo odborníci ze sociální oblasti.

Rodina představuje určitý systém, který neustále hledá a nachází své místo ve společnosti. Funguje v plném rozsahu a má své opodstatnění jen tehdy, když uspokojuje potřeby a požadavky každého svého člena. Záleží také na tom, zda se jedná o otce, matku nebo dítě, protože na každou z těchto rolí jsou ze strany společnosti kladeny jiné požadavky. Rodina musí zejména plnit základní funkce, které zabezpečují život člověka ve společnosti a ve všech etapách jeho existence. Ne vždy se to ale daří tak, jak by to mělo být. Vznikají problémy, které často odnášejí nevinné a bezbranné děti.

Pro získání informací o rodině, její podobě a rizicích jsem vycházela z odpovídající literatury běžně dostupné v Čechách a na Slovensku. V první kapitole svou pozornost

zaměřím na obecný pojem rodina, její význam pro společnost, funkce a druhy rodin. Dále se budu věnovat problému současných rodin, jejich trendům a vztahům. V poslední kapitole, teoretické části, pak zmapuji situaci ve svém okolí a uvedu rizikové faktory.

K napsání této práce mne inspirovalo zejména několik životních osudů, které ovlivnily mé uvažování o celé problematice. Jedním z nich je i případ mé sestřenice, která v současné době prochází velmi složitou životní situací spadající do kategorie dysfunkčních rodin.

Cílem práce bude popsat a kategorizovat problémové rodiny a zjistit, s jakými zátěžemi se potýkají, jakými postupy je zvládají, případně jaká pomoc je jim nabízena a jak se potíže a problémy rodiny promítají do výchovy dětí. V teoretické části provedu analýzu teoretických poznatků souvisejících s danou problematikou, popíšu současnou rodinu z hlediska její struktury a funkcí. Také se zaměřím na charakteristiku problémových rodin. Zejména na analýzu možných příčin těchto problémů a na jejich důsledky ve vývoji dítěte. Praktická část práce bude mít podobu šetření kvalitativního charakteru, které bude zaměřeno na různé typy problémových rodin. Jako hlavní metodu použiji hloubkový rozhovor.

Myslím si, že přínos mé práce by měl být takový, aby se stala varováním pro společnost, abychom tyto okolnosti začali více vnímat a měli pochopení a snahu je nějakým způsobem řešit. Byla bych ráda, aby na základě této práce čtenáři pochopili, že nemůžeme odsuzovat problémovou nebo dysfunkční rodinu, protože nejsme nikdy její součástí. Každý člověk jinak uvažuje a na základě toho řeší i problémy. Proto je velmi důležitá určitá dávka empatie, která by nám všem měla otevřít oči. V neposlední řadě máme možnost obrátit se na příslušné instituce.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Rodina

Rodina tvoří jedno z nejcennějších bohatství lidstva a patří k nejstarším institucím. Dokáže se přizpůsobit každé době, ať se děje cokoliv, rodina jako instituce stále přežívá. Je totiž nenahraditelná.

Člověk přichází na svět do rodiny, v níž vyrůstá a formuje se pro další život. Rodinné prostředí je významným činitelem, který ovlivňuje vývoj dítěte. Patří ke zdroji energie, života a lásky, které nosíme celý život v srdci.

Vývojem společnosti se sice mění i výchovná funkce rodiny, ale vždy je místem formujícím postoje a hodnoty mladého člověka. Vnitřní životní hodnoty rodiny pak ovlivňují vzájemné vztahy mezi členy. Pokud vše dobře funguje, upevňuje se mravní přesvědčení, světonázor a osobnost.

Úloha rodiny je nenahraditelná při výchově od prvního roku života až po dospělost. Aby se děti cítily v rodině dobře, potřebují mít pocit, že tam patří, že jsou očekávány, vítány a že jejich problémy a starosti zajímají také ostatní členy rodiny. Vzájemná spolupráce dokáže zaručit dobrou výchovu dětí. Fungující rodina je zárukou pozitivního a harmonického vývinu dítěte. *Rodina by měla znamenat pro dítě základní životní jistotu. To je ten nejlepší vklad pro dítě, který mu můžeme dát* (Matějček, 1994, str. 17).

Úlohou rodiny je vytvářet u jedinců společenskou stránku, zatímco škola poskytuje systém vědomostí. Spolupráce rodiny a školy je důležitá proto, aby nevznikaly rozdíly mezi cíli výchovy v rodině a ve škole. Efektivní výchova dítěte správně formuje a přispívá k harmonickému životu.

Hlavní smysl rodiny je reprodukční. Rodina usnadňuje lidem péči o děti a jejich výchovu. Kromě toho, že je rodina biologicky důležitá pro udržení lidstva, je také jednotkou společnosti. Reprodukuje člověka jako organismus i jako bytost kulturní. Zprostředkovává tradici dalším generacím. Rodina je prvním a dosti závazným modelem společnosti, s jakým se dítě setkává. Formuje jeho osobní vývoj i postoj ke všem dalším skupinám. Rodina se snaží formovat dítě podle svého hodnotového schématu, podle vlastní tradice. Rodinné normy se vždycky nějak odchyľují od norem ve společnosti průměrných. Rodina chce, aby dítě vstoupilo do společnosti s určitým

druhem orientace, s určitým programem (Matoušek, 1993, str. 6).

1.1 Základní vymezení pojmu rodina, definice

Snad každý člověk si jednou v životě položí otázku, co je to rodina? Jedná se o skupinu jedinců se stejnými hodnotami nebo jen o jedince žijící ve společné domácnosti na základě pokrevního příbuzenství? Jednotná definice rodiny snad ani neexistuje. Rodinou se zabývá řada autorů. Je zkoumána z mnoha hledisek, ale nikde není uvedeno striktní vymezení pojmu, se kterým by se jednotliví autoři ztotožňovali.

Hanzlíková (2006) píše o rodině jako o *základní funkční jednotce společnosti* (Hanzlíková, 2006, str. 173) avšak dodává, že kvůli jejím rozličným formám je složitější ji definovat. Jedna z definic, kterou najdeme v literatuře, hovoří o rodině jako o sociálním systému, který je složený ze dvou nebo vícero lidí žijících spolu, které spojuje legální a pokrevní vztah, narození nebo adopce dítěte. Každá rodina je sociální systém, který má své kulturní hodnoty, specifickou funkci, strukturu a prochází přes různá vývojová stádia. Manželství a rodinný život patří mezi základní instituce společenského života.

Višňovský a Kačáni definují rodinu jako *primární socializační skupinu s významným socializačním a výchovným činitelem* (Višňovský, Kačáni, 2002 str. 198). Její funkci a úlohu se snažili definovat různí významní činitelé, představitelé vědy a kultury. August Comte nazval rodinu spojovacím mostem mezi jednotlivcem a společností. Polský psycholog Bauman (In Višňovský, Kačáni, 2002) charakterizoval rodinu těmito znaky:

- Rodina je společensky schválenou formou stálého soužití.
- Rodina se skládá z osob navzájem spojených závazky krve, manželstvím nebo adopcí.
- Členové rodiny bydlí obyčejně pod jednou střechou.
- Členové rodiny spolupracují mezi sebou v rámci společensky uznávané dělby práce, přičemž jednou z nejdůležitějších je výchova a výživa dětí.
- Členy rodiny je možné určit společensky uznávanou metodou příbuzenstva

a původu.

Podle Badgyho je rodina *zprostředkující skupina mezi jednotlivci a společností, a proto ji můžeme pokládat za primární zprostředkující společenskou jednotku.* (In Višňovský, Kačáni, 2002, str. 198).

Giddens definuje rodinu jako *skupinu osob přímo spjatých s příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou zodpovědní za výchovu dětí.* (Giddens, 1999, str. 156). Giddens dále uvádí vztah příbuzenství, který je vztahem mezi jedinci. Vzniká buď sňatkem, anebo pokrevními vazbami v otcovské či mateřské linii. Mluví také o manželství, které definuje jako *sociálně akceptovaný a posvěcený sexuální svazek mezi dvěma dospělými jedinci.* (Giddens, 1999, str. 156). Sňatkem dvou partnerů se stávají příbuznými nejen oni sami, ale i jejich rodiče, sourozenci a další pokrevní příbuzní každého z nich. Vždy se rozlišuje mezi rodinou a širším příbuzenstvím.

Podle Možného je rodina v tom nejširším vymezení definovaná jako *společností uznávaný způsob jak mít a vychovávat děti* (Možný, 2006, str. 114).

Schaefferová (1995) přináší několik zevšeobecnění, ve kterých vysvětluje podstatu rodiny. Podle této autorky je rodina uměleckým dílem, které se neustále vyvíjí a proměňuje. Je místem, kde se rodí a utváří mezilidské vztahy. Rodina je kolíbkou tvořivosti. Dítě vyrůstající v tvořivém prostředí získává zajímavé podněty, které mohou ovlivnit jeho další vývoj.

Podle Matějčka (1994), z pohledu dítěte může a nemusí být situace, kde se o něj stará jedna nebo více osob v rodině. Matějček dále píše, že rodina není jedinou institucí, která pečuje o prospěch, ochranu, výchovu a vzdělání dítěte. Svoji roli tu hraje škola, kamarádi, přátelé, zaměstnání. Ale i tak má rodina mezi všemi jedinečné postavení v několika směrech. Stojí na začátku vývoje dítěte, uspokojuje jeho základní psychické potřeby a je modelem mezilidských vztahů. Ten si dítě ponese dál do života a podle něj bude poměřovat všechny další vztahy, do nichž samo vstoupí.

1.2 Rodina v minulosti

I přes všechny problémy, kterými si rodina ve svém historickém vývoji prošla, zůstává i na počátku nového století nepostradatelnou institucí. Je nezastupitelná při předávání hodnot z generace na generaci.

Dřívější sociologické studie ukazovaly, že v předmoderní době převládaly v západní Evropě rodiny rozšířeného typu. Tento názor však nebyl správný. Pozdější výzkum prokázal, že se vyskytují rodiny nukleárního typu. To znamená, že rodina se skládá z dospělých manželů a jejich vlastních či adoptivních dětí. Všichni žijí ve stejné domácnosti. Před nástupem moderní doby byly rodiny větší než dnes, ale rozdíly nejsou až tak velké, jak se traduje (Giddens, 1999).

Dříve se rodina soustředila na sebe samu, na své vlastní přežití a nebyl kladen na důraz na potřeby jednotlivých členů. Hlavní byla především role otce, živitele rodiny, který měl v rodině „nejváženější postavení“. Citovost v této době nebyla na prvním místě. Klád se důraz na materiální stránku života (Možný, 2006). Dokonce až do počátku moderní doby musely děti často už od sedmého roku pracovat a pomáhat svým rodičům udržovat životní standart – např. prací na vlastních polích. Ty z nich, jimž nebylo určeno pokračovat v práci rodičů, odcházely již v mladém věku z domova, aby posluhovaly v jiných domácnostech nebo aby se vyučily řemeslu. Se svými rodiči se potom setkávaly zřídka.

I přes dnešní vysokou rozvodovost lze říci, že rodinné svazky v minulosti často trvaly kratší dobu než v dnešním moderním světě. Úmrtnost byla nesrovnatelně vyšší ve všech věkových kategoriích. Čtvrtina a i více dětí v Evropě se ještě na počátku moderní doby nedoživala jednoho roku. Dnes jich umírá před dovršením prvního roku života méně než jedno procento. I ženy velice často umíraly při porodu. Smrt dětí nebo jednoho z manželů vedly k zániku či rozptýlení rodiny (Giddens, 1999).

Lawrence Stone (Giddens, 1999), zabývající se historickou sociologií, popisoval vývoj rodinného života v Evropě od tradičních forem až po moderní. V období od 16. do 19. století rozlišil tři fáze. V té první převládaly nukleární rodiny, které žily v poměrně malých domácnostech. Současně však udržovaly úzké vztahy se svou komunitou včetně příbuzenských vztahů. Stejně jako Ivo Možný (1999) se i Stone přiklání k názoru, že jakékoliv citové prožitky a fyzická blízkost, které v současné době považujeme za standart rodinného života, tehdy nebyly normou vztahů. Lidé o to ani neusilovali.

Pohlavní styk v manželství byl považován spíše za nutnou činnost sloužící ke zplodění dítěte než jako zdroj potěšení či rozkoše. Základní právo jedince na svobodnou volbu partnera a další aspekty rodinného života byly podřízeny zájmům rodičů, jiných příbuzných nebo celé obce. *Uzavírání sňatku nebylo věcí libovolného rozhodnutí mladých lidí samotných, ale dojednávání jejich rodičů, s cílem napomoci rozhojnění majetku, posílení prestiže* (Helus, 2007, str. 138). Manželství bylo dojednáno ještě v dětském věku budoucích manželů a mnohdy se stávalo, že dvojice, která měla uzavřít sňatek, se setkala za účasti rodičů až těsně před svatbou.

Druhá, přechodná forma, se vyskytovala na přelomu 17. a 18. století. Přestože se začala objevovat převážně jen ve vyšších vrstvách, měla značný význam, neboť se její zásady posléze rozšířily takřka do celé společnosti. Nukleární rodina se stala zřetelnější vymezenou jednotkou a rodinné vztahy se výrazněji odlišily od vazeb k ostatním příbuzným či sousedům. Rostoucí důraz byl kladen na mateřskou a rodičovskou lásku, ale současně se také zvyšovaly i autoritativní pravomoci otce.

Třetí fáze se začala formovat v souvislosti se skončením druhé světové války. Lidé byli unavení a citově vyprahlí z bojů. Měli v sobě hořkost a špatné zážitky, které chtěli nahradit něčím veselejším. Upínali se na rodinný život, který jim poskytoval bezpečí a pocit jistoty. Tento model rodinného života známe i ze současné západní společnosti. *Nukleární rodina začíná být chápána jako označení standardního způsobu rodinného života vyspělých průmyslových civilizací, jako „normální“ způsob rodinného života, k němuž celý předchozí vývoj přirozeně směřoval.* (Možný, 1999, str. 42). Rodinný život tedy spojujeme s úzkými citovými vazbami. Udržujeme si své vlastní soukromí a soustředujeme se na výchovu dětí. Celý tento vývoj provází vzestup citového individualismu, kdy se vytvářejí manželské vztahy na základě osobní volby, založené na romantické lásce a sexuální přitažlivosti. Mimomanželská sexualita se začíná vytrácet z veřejného prostředí a je vyzdvihována věrnost mezi partnery. Navíc v důsledku oddělení pracoviště a domova rodina přestává být místem výroby hmotných statků a stává se především místem jejich spotřeby (Giddens, 1999).

1.3 Rodina a společnost

Člověk přichází na svět v jistém pohlavním zařazení. Rodí se jako chlapec nebo dívka. Po svých předcích si jako dědičný dar přináší nejen tělesnou podobu, ale i duševní vlohy, temperament a jiné vrozené dispozice, které pod vlivem výchovy,

prostředí a vlastního přičinění rozvíjí nebo naopak i potlačí. Rozvoj osobnosti a charakteru člověka probíhá celý život, ale základy se začínají vytvářet hned po narození. Činitelé vývinu dětské osobnosti se začínají uplatňovat prvním dotykem matčiny ruky. Už nemluvně se seznamuje s rodičovskou láskou a péčí, která ho současně i formuje. Aby se dítě mohlo v dospělosti začlenit do společnosti jako platný člen, prochází v dětství stádií náročné přípravy a výchovy. Přípravuje a vychovává se hlavně na dvě důležité úlohy: na práci, která mu bude prostředkem obživy a společenského pokroku, a na rodičovství pro naplnění lidské seberealizace, pro zachování rodu, národa a společenské reprodukce. Osobní štěstí člověka závisí na harmonii těchto dvou životních sfér, od kvality přípravy a výchovy člověka na povolání a na rodinný život.

Integrujícím činitelem rodinného života je láska (Rozinajová, 1988, str. 9). I k lásce však musíme člověka vychovávat. Síla lásky je přímo úměrná mravní síle člověka, která se nezačíná budovat až v manželském svazku, ale mnohem dříve, už v období raného dětství. Je málo pravděpodobné, že by existoval mladý člověk, který by netoužil založit si uspořádaný život, mít vlastní potomky a jít životem po boku partnera, se kterým ho spojuje vzájemná láska. Dosažení těchto životních met se však váže na pečlivou výchovu mladého člověka. Založit si manželství na vzájemné lásce je jednodušší, než tuto lásku po celý život držet. Stát se rodičem není vůbec obtížné, být však dobrým rodičem je mnohem náročnější úkol.

Rodina je založena na monogamním manželském svazku, jehož společenství je rozšířeno o vlastní potomstvo (příbuzenství krve) nebo o potomstvo z adopce. Rodina je tedy společensky schválená forma trvalého soužití osob vázaných svazkem krve, manželstvím nebo adopcí (Rozinajová, 1988, str. 89). Členové rodiny bydlí spolu ve společné domácnosti a společně plní úkoly vyplývající z výchovy dětí a celkové péče o rodinu a její členy. Rodina je místem výchovy a socializace člověka, místem starostí o jeho zdravý duševní a tělesný vývin.

Kdyby totiž základní mravní normy vznikaly v malých skupinách, museli bychom si přiznat, že existují dvě morálky. Jedna by byla definována pro rodinu a druhá pro společnost. Jenže rodina nemůže existovat mimo společenský život, protože právě společenský život je pramenem morálky v rodině. Pokud morálka v rodině neodpovídá zájmům společnosti, nemůže být skutečnou morálkou. Rodina musí neustále vyrovnávat

odchylky, které ji dělí od ostatního života. Na druhé straně společnost musí neustále vycházet z potřeb rodiny.

1.4 Vztahy a role v rodině

Každý z nás má ve společnosti svoji roli a společnost očekává, že se na základě této role budeme chovat. Stejně tak jsou založeny i principy v rodině. Od dítěte se očekává, že bude do určitého věku na rodičích závislé. U rodičů se zase předpokládá, že budou dítěti poskytovat péči, emoční a sociální zázemí a budou natolik zodpovědní, že ho řádně vychovají. Důležitou roli v rodině hrají také prarodiče, kteří stojí hned za rodiči v naplňování psychických potřeb. Prarodiče jsou většinou oproti často přetíženým rodičům vyrovnanější, klidnější a stabilnější.

Některé problémy v rodině mohou pramenit právě z toho, že dospělý jedinec není schopen či ochoten svou roli rodiče (prarodiče) plně přijmout a ztotožnit se s ní. Především u nevyzrálých osobností může někdy dojít k takzvanému konfliktu rolí, kdy jedinec není schopen ve svém životě skloubit stále narůstající počet různých rolí (role rodiče, manžela/manželky, snachy/zetě, zaměstnance atp.), což přirozeně vede k frustraci. Ta má negativní dopad na fungování celé rodiny.

V manželství má každý z rodičů svou specifickou roli. Žena je vystavovaná mnohým psychickým útokům, potřebuje vedle sebe muže, jako přirozeného ochránce. Za ženou by měla stát autorita muže – otce. Děti by měly oba respektovat, akceptovat. Není správné, když se otec pokouší stát lepším otcem tím, že se chová jako matka. Pokud si v rodině vytvořil takovou pozici, není otcem, ale náhradou matky a naopak. Změna rolí mezi rodiči může mít zhoubné následky hlavně pro děti (Kunák, 2015).

V době, kdy vyrůstali naši rodiče a prarodiče, byly role v rámci rodiny jasně rozdělené. Otec byl v první řadě hlavním živitelem rodiny a na přímé výchově dětí se podílel mnohem méně než matka. Jeho výchovná role se omezovala na „strašáka“, který měl zlobivé děti lidově řečeno srovnat do latě. Starost o domácnost i o děti byla naopak plně v režii matky. Tyto tradiční úlohy se postupem času do značné míry rozpadly. Současné emancipované dvacátnice a třicátnice očekávají mnohem větší účast muže v rodinných záležitostech. Především v pomoci při péči o děti a při jejich výchově.

Společnost se neustále mění a proměňuje se i institut rodiny. Stále častějším trendem je

soužití nesezdaných partnerů i s dětmi či celkové oddalování plození potomků. Je možné, že i vzrůstající počet mužů na rodičovské dovolené je jedním z trendů moderní rodiny. V každém případě je to dobrovolná volba obou partnerů. Každý z nich se rozhoduje na základě své individuální situace. Zájmy dítěte by však měly být respektovány a zohledněny v první řadě.

Jako se mění postavení ženy v rodině, tak se i celkově změnila role muže. Dnešní muž se aktivně zapojuje nejen do samotného plození dětí, jak tomu bylo dříve, ale prožívá se ženou daleko důvěrněji celé těhotenství, aktivně se účastní porodu a následné péče o dítě (<http://psychologie.cz/tata-na-rodicovske-dovolene>).

Před několika lety bylo těhotenství ženy jakýmsi tabu. Nebylo běžnou praxí, aby muž doprovázel svoji partnerku na vyšetření u gynekologa, byl jí psychickou oporou na porodním sále, koupal miminko nebo jezdil sám s kočárkem, aby mohla mít žena chvíli pro sebe. Všechny tyto změny vnímám jako velice pozitivní posun nejen k rovnoprávnosti mezi muži a ženami, ale hlavně i k prohlubování vztahů a lepšímu fungování rodiny. Muži si žen více váží. Lépe se formuje vztah nejen mezi otcem a dítětem, ale i mezi oběma partnery.

1.5 Žena - matka a muž – otec v rodině

Žena je srdcem každé rodiny. Jejím posláním je být hnacím motorem pro vytváření lásky v rodině. Základním pramenem její lásky je mateřství. Žena přijímá mateřství jako dar, který jí dává schopnost naplno žít, obětovat se a dávat lásku. Proto mateřství dělá ženu ženou. Hlubokým projevem daru mateřství je něha. Mateřství je něco, co tvoří podstatu ženy, její zaměření se nerodí jako hotové. Představa, že v určitém věku, případně narozením prvního dítěte žena dozřela na matku, neodpovídá skutečnosti. Mateřství se utváří postupně, celý život. Čím víc se matka rozdává, tím víc narůstá. Není vázané jenom na biologickém rození, ale uplatňuje se všeobecně v ženě, v jejím přístupu k životu. *Matka se vůči svým potomkům ocitá nejen v roli pečovatelky, vychovatelky a kamarádky, ale také té osoby, která je považovaná za nejdůležitější v jejich životech se všemi plusy i mínusy, které to s sebou přináší* (Vodáková, 2003, str. 108).

Být otcem je pro muže velkou výzvou. Otec je zodpovědný nejen za vytvoření domova a materiální zabezpečení rodiny, ale má se podílet i na vytváření rodinné atmosféry,

projevovat zájem o problémy svých dětí a pomáhat jim, věnovat jim svůj čas, něhu, péči. Být jim oporou, zahrnovat je láskou. Otec má pomáhat svým dětem osvojit si vlastní mužnost a ženskost. Pro syna je největším vzorem, protože přebírá jeho postoje, chování k světu, k ženám. Přes otce se utvrzuje v mužnosti a vybírá si cestu dozrávání. Pro dceru je otec na dlouhý čas prvním a jediným mužem, díky němuž se učí vytvářet si vztah k mužům. Pokud ví, že otec projevuje o ni zájem, získává pocit, že se může a dokáže líbit mužům, a tak se ubírá na cestu ztotožnění se svou ženskostí. Děti potřebují být otcem milované. *Současná generace otců se svým dětem věnuje minimálně stejně, obvykle však více, než se jim věnovala generace jejich otců, což jinými slovy znamená, že participace mužů při výchově dětí spíše vzrůstá, než že stagnuje. Proměnu vztahu otce-dítě můžeme sledovat nejen mezi generacemi, ale i v průběhu jedné generace, resp. jednoho individuálního života* (Vodáková, 2003, str. 108).

Větší fyzická zátěž a řešení nutné nepohody, které vyplývají z dnešní doby, by měla ležet na muži. Ten ochraňuje svoji manželku, děti a rodinu od nepříjemných skutečností, se kterými se každý den setkáváme. Tím jí vytváří prostor pro větší a specifickou seberealizaci. Žena má pak prostor a možnost zaměřit se na výchovu dětí a chod domácnosti, nezátížená zbytečnými nároky a požadavky, které mají být v kompetenci muže (Kunák, 2015).

V preindustriální společnosti byla sféra působnosti a zodpovědnosti jejich jednotlivých členů docela striktně rozdělená. Tradiční rozdělení generových rolí už v současné době neplatí. Ženy více přispívají do společného příjmu určitou finanční částkou. Muži se více zapojují do starostlivosti o děti ve spolupráci s matkou. Jde hlavně o výchovu, učení, hraní si s dětmi. Častějšími se stávají společné nákupy. Nerovnoměrné rozdělení domácích prací si uvědomují ženy i muži, ale to může mít také vliv na další změny v této oblasti. Role muže a ženy se postupně začínají prolínat. Tak jak sféra práce se ženám začala postupně otevírat, tak se postupně začíná otevírat sféra rodiny mužům. Otcovství nabylo nový význam. Místo institucionálního otcovství, kde otec představoval jenom autoritu, dnes je vztah mezi otcem a dítětem založený na citu. Pokles autority otce v rodině neznamená, že ztratil v rodině na významu. Přítomnost obou rodičů resp. rodičovských rolí je pro děti nenahraditelná. Oba rodiče se totiž stávají představiteli možného partnerského vztahu, který dítě od první chvíle svého

života sleduje a na kterém se samo učí tomu, jak takový vztah vypadá a jaké jsou pravidla jeho fungování (Dzivý-Balučová, 2013).

Mnohé výzkumy u nás potvrdily, že nejvíce českých mužů se zaměřuje stále více na svou práci než na rodinu. Zatímco u žen i s vysokoškolským vzděláním je to opačně. Tato rozdílná orientace neznamena, že placenou práci vykonávají pouze muži a už vůbec neznamena to, že muži jsou jedinými a hlavními živiteli rodin. Z muže se v současné době stává spoluživitel, protože se o toto své postavení a roli v rodině dělí se svou ženou. Ženin příjem nemívá v rodinách charakter jakéhosi doplňkového, ale dnes je nutnou součástí celkového příjmu rodiny, který umožňuje dosáhnout a zároveň udržet průměrnou a přijatelnou životní úroveň (Vodáková, 2003).

1.6 Funkce rodiny

Rodina je pro člověka a společnost velmi důležitá instituce, která plní množství důležitých funkcí. Tyto funkce se v historickém kontextu mění. Základním posláním současné rodiny je zabezpečení vhodného prostředí a optimálních podmínek pro uspokojování potřeb všech jejích členů v jednotlivých etapách života člověka a v různých životních situacích. V plnění některých funkcí mají svůj podíl i ostatní instituce (škola, společnost), ale nejpodstatnější význam zastává rodina. Nejčastější prezentované funkce rodiny uvádím v následujících podkapitolách.

1.6.1 Biologická - re produkční funkce

Nejdůležitějším úkolem rodiny je plození a výchova dětí. Biologická funkce rodiny znamená sexuální vztah manželů, kdy na základě reprodukce, tedy rozmnožování, je důležité přinášeni nového potomstva. Z hlediska zachování lidského rodu je to velice významná a ústřední funkce. Hraje důležitou roli v soužití partnerů. U této funkce je potřeba zdůraznit, že podstata není jenom přivést nové potomstvo na svět, ale umět zajistit dítěti potřebné podmínky pro život a jeho další vývoj. Kraus (2008) uvádí, že podstata funkce se sice nemění, ale v současné době je dítě docela často vnímáno jako překážka. Důvodem je profesní růst rodičů, jejich vlastní seberealizace nebo v rodinách s nižšími příjmy je vnímáno jako přepych. Kraus také uvádí, že stále více partnerů plánuje pouze „jedináčka“. Někteří partneři o dítěti vůbec neuvažují.

1.6.2 Sociálně-ekonomická funkce

Její snahou je zabezpečit rodinu po ekonomické stránce, zabezpečit její základní potřeby k samotnému žití. Každá rodina hospodaří podle vlastního rozpočtu, který závisí na příjmu jednotlivých členů rodiny. Podle Krause *je rodina chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti*. (Kraus, 2008, str. 81). Jednotliví členové rodin se zapojují jak do výrobní, tak do nevýrobní sféry. Rodina se stává spotřebitelem. Na ní je závislý trh. Pokud nastane krize nebo porucha této funkce, má to negativní dopad na rodinu. Důsledkem může být nezaměstnanost nebo zvýšení životních nákladů, což může být prvotní impuls pro to, aby rodina přestala fungovat a plnit svou základní funkci.

1.6.3 Ochranná funkce

V rodině člověk cítí ochranu a podporu ostatních členů. Ví, že v ní najde oporu ve složitých životních situacích, útočiště a pomoc. Rodina je mírovým ostrovem člověka, kam se vždy vrátí odpočinout si a nabrat novou sílu. Pro děti představuje lásku, uznání i pomoc. Můžeme ji také nazvat citovou funkcí rodiny. Kraus (2008) mluví o této funkci jako o funkci zaopatřovací či pečovatelské. Zároveň zajišťuje základní životní potřeby (biologické, hygienické, zdravotní) a to nejen u dětí, ale u všech členů rodiny.

1.6.4 Socializačně – výchovná funkce

Je základním kamenem společnosti dítěte. Zabezpečuje jeho přípravu pro život ve společnosti. V tomto procesu jsou důležité charakteristiky rodiny: soudržnost rodiny a její celková pohoda, rodiči aplikované výchovné metody a místo dítěte v rodině, tedy jeho postavení v hierarchii dětí. Nejdůležitější úlohou výchovné funkce podle mého názoru je odpovědnost rodičů za výchovu, vzdělání, socializaci a základní životní směrování svého dítěte. Kraus uvádí, že některé rodiny přesouvají odpovědnost za výchovu na školu. Očekávají, že učitelé napraví chyby, kterých se při výchově dopustili.

1.6.5 Emocionální funkce rodiny

Tato funkce zabezpečuje citové zázemí všech svých členů. Rodina je pro člověka důvěrným a známým prostředím. Nachází v ní potřebné zázemí, podporu, porozumění, teplo domova, pocit společenské jistoty a spokojenosti. Uspořádaná rodina umožňuje členům spokojeně pracovat. Pro dospělého člověka je kompenzátozem všech neúspěchů a nesrovnalostí. Je potřeba zdůraznit, že v rodině jsou potřebné blízké emocionální

vztahy. Důležité jsou citové vazby a vztahy mezi rodiči, dětmi a sourozenci. Úspěšné plnění této funkce se projevuje v psychické rovnováze. V této funkci je rodina nenahraditelná.

Společný život rodičů se svými dětmi patří k podstatě rodiny. V tomto společenství má každý člen své místo i své poslání. V rodině, chápané jako společenství osob, se projevují i odlišné funkce rodičů, sourozenců a prarodičů. Všichni mají odlišné úlohy i poslání. Pokud jednotliví členové rodiny plní dané úkoly, odráží se to i ve vzájemném harmonickém vztahu. Jsou ale taky takové rodiny, kde někteří členové žijí spontánně, bez uvědomování si svého poslání. A tehdy nemůžeme mluvit o harmonii v rodinném společenství. Tím, že jednotliví členové mají své specifické poslání, budují toto společenství tak, aby se každý člen rodiny cítil milovaný, potřebný, užitečný.

Pro emocionální stránku je také důležité pojetí domova, které se během našeho života mění od konkrétní představy místa, z něhož lze odcházet a opět se do něj vracet, až po místo, které si jedinec zvolil nebo vytvořil a které může tvořit osu jeho životního pohybu (Kot'a, Trpišovská, Vacínová, 2013, str. 70).

2 Současná rodina

Rodina se stejně jako jiné sociální instituce proměňuje. Mění se společenské očekávání rodinných praktik, normy a představy o tom, co je a není obsahem ženské role, mění se názory na výchovu dětí i její model. I přes všechny změny, kterými si rodina v dnešní době prochází, zůstává nadále tou nejdůležitější lidskou institucí.

Současná rodina je označována několika pojmy nebo znaky, kterými se vyznačuje:

- Současná rodina je rodinou nukleární. Skládá se z dospělých manželů, kteří tvoří jádro rodiny a sdílejí intimní soužití. Manželé jsou zároveň rodiči, tedy otcem a matkou svých vlastních či adoptivních dětí žijících ve stejné domácnosti.
- Zároveň se jedná o rodinu dvougenerační, protože se skládá z generace otce a matky a generace dětí.
- Pokud v jedné domácnosti žijí kromě obou rodičů a jejich dětí i blízcí příbuzní, hovoříme o rodině rozšířené.

- Současná rodina je intimně vztahová. Funguje jako „soukromý prostor“, ve kterém hraje velkou roli vzájemná blízkost a poskytování si citové opory.
- K základním znakům současné rodiny patří pojem privátní individualizace. Ta je charakterizována možností a nutností rozhodovat se, volit a nést za svá rozhodnutí zodpovědnost (Helus, 2007).

Rodina nukleární v Sociologickém slovníku (Jandourek, 2001) je označena termínem jako *rodina atomární*. Jandourek uvádí další termíny rodiny. *Rodina neúplná* je rodina redukovaná rozvodem nebo smrtí otce, matky, nebo obou rodičů nebo je tvořená svobodnou matkou a dítětem. *Rodina nevlastní* je rodinou, ve které má alespoň jeden z partnerů děti z předchozího vztahu, které s ním a jeho novým partnerem žijí ve společné domácnosti. *Orientační (primární)* rodina je ta, ve které jedinec vyrůstá. Rodinu *prokreační (sekundární)* si jedinec zakládá v dospělém věku uzavřením manželství, ve kterém se mu narodily děti. *Rodina rozšířená* zahrnuje příbuzenství jak ze strany matky, tak otce, přičemž všichni žijí ve společné domácnosti nebo alespoň v její blízkosti.

Kunák (2015) uvádí další termín rozdělení rodiny. *Rodina neustanovená de jure se* vztahuje hlavně na nemanželské děti, *rodina neplníčí svoji funkci* v důsledku sociálních či zdravotních problémů, nebo nízké životní úrovně. K možným rizikovým činitelům působícím na vznik sociálně-patologických jevů u dětí a mládeže patří nejen nestabilní struktura rodiny, ale i traumata provázející rozpad rodiny. *Pokud v rodině chybí nějaký základní člen z důvodu úmrtí, rozvodu, rozchodu, narození dítěte mimo manželství, může být dítě ohrožené deprivací* (Kunák, 2015, str. 75).

2.1 Charakteristické znaky současné rodiny

V současné době se mluví o rodině víc, než kdykoli předtím. Dostáváme se do stavu, kdy musíme řešit složité situace doby, nevyjímajíc aktuální krize rodiny. Rozpadají se vztahy, atomizují rodiny, vznikají nové vztahy. Děti jsou vychovávány separátně, výchova zaostává za všemi možnými pravidly.

Je skutečností, že většina současných rodin ztrácí svoje tradiční hodnoty a snaží se najít nové. Takové, které by se shodovaly s nastupujícími potřebami nové společnosti. Po celé tisíciletí byla hlavní příčina neúplnosti rodin smrt z jednoho z rodičů. V současné době jsou to rozvody nebo neschopnost rodičů postarat se o dítě. Přírozené složení rodiny utváří neoptimálnější podmínky pro plnění všech úloh. Plnění základních funkcí rodiny nezávisí jenom od její úplnosti nebo neúplnosti, ale hlavně od kvality vztahu, lásky mezi rodiči. To se následně promítá do vztahu mezi rodiči a dětmi, později i mezi dětmi navzájem (Kunák, 2015).

Helus (2007) uvádí, že po roce 1994 klesla porodnost. Přibývá žen nebo rodin, které zůstávají bezdětnými, nebo rodin pouze s jedním dítětem. Stále více žen rodí své dítě až po dosažení věku 35-ti let, a to na dítě působí samozřejmě jinak v porovnání s matkami mladšími. Žena 21. století je emancipovaná, ambiciózní, cílevědomá. Její pracovní místo nemusí nutně znamenat pouze zdroj příjmu, ale i jistou formu seberealizace a uplatnění. Právě narůstající vzdělanost žen vyvolává demografické změny v oblasti plodnosti, porodnosti a rozvodovosti. V dnešní době je těžké zkombinovat rodinný a profesní život. Mnoho žen se obává, že přijde o práci. Navíc potřeba dvou příjmů je dnes důležitější než v minulosti.

Kraus (2008), uvádí další charakteristické znaky jako je demokratizace uvnitř rodiny. To vysvětluje tím, že muž ztratil výsadní postavení v rodině a žena získala práva a také povinnosti, které náležely muži.

Podle Krause se rodina dostává do izolovanosti a žije v uzavření před vnějším světem a společností. Rodina se také zmenšuje. Zvyšuje se počet osob, které žijí v jednočlenných domácnostech nebo jsou to jen osamělé ženy s dětmi. Na životním stylu rodin se také podepisuje i zatížení rodičů pracovními aktivitami. Následkem je vyčerpání, málo času na relaxaci nebo na chvíle prožité společně s dětmi. Rodiče tuto situaci kompenzují nadměrným přísunem materiálních prostředků. To se pak promítá

do hodnotového systému a charakterových vlastností dětí.

V dnešních rodinách se často vyskytuje i tzv. dezintegrace, která znamená vytváření si vlastního volného času a zálib. Jednotliví členové si pak velmi zřídka nacházejí čas na sdělení svých zážitků a přestávají se o sebe zajímat. Ubývá komunikace a naopak se utváří vlastní individuální svět. Model současné rodiny je často dvoukariérový. Mnohdy vede i k rozpadu rodin.

Dalším fenoménem je i věkové hledisko. Příliš mladí rodiče nejsou dostatečně zralí, aby mohli úspěšně vychovávat děti. Takovým rodičům chybí vědomí odpovědnosti. Neuvažují o smyslu života, o hierarchii hodnot. Žijí ze dne na den, honí se za výdělkem. Hledají zábavu, pochybné zážitky a děti jim překáží (Kunák, 2015).

Důležitým charakteristickým znakem současné rodiny je i rozvodovost. V dnešní době se rozpadá každé druhé manželství. Děti tak ztrácí trvalý a bezprostřední kontakt s jedním ze svých rodičů. Velký počet rozvodů znamená i to, že partneři uzavírají nová manželství (Kraus 2008). *Jedním z hlavních negativních důsledků vysoké rozvodovosti je vznik neúplných rodin, neboť rozvody manželství s dětmi představují 3/4 z celkového počtu rozvádějících se manželství* (Vodáková, 2003, str. 249). V minulosti byla rozvodovost spojována s nízkým věkem snoubenců, častými sňatky vynucenými těhotenstvím partnerky a vysokou zaměstnaností žen (Vodáková, 2003). Objevuje se taky situace, že žena má lepší postavení i vyšší plat než její manžel a tudíž dochází k tomu, že žena (matka) je významnější postavou jak doma, tak i ve společnosti. Taková situace může vyvolat konflikt, který mnohdy vede k rozpadu rodiny. I podle Kunáka (2015) s rozvodovostí nebo rozpadem rodiny souvisí i fenomén smíšené rodiny, kdy si do nového svazku oba partneři přináší nové závazky k dětem z předcházejícího svazku. Nové a spleťité vztahy rodin, které už nemají tradiční strukturu, mohou být velmi složité a náročné pro všechny zúčastněné.

2.2 Změny v podobě rodiny

Aktuální trendy v rodině odráží sociální situace v rodinách, které jsou ovlivněny přetrvávajícími problémy. Patří k nim dlouhodobá nepřítomnost jednoho z rodičů, nevýrazné podílení se otce na rodinném životě, nedostatečné řešení bytové otázky. Vnitřně rodinnými faktory jsou alkoholismus rodičů, malá citová propojenost mezi členy rodiny, krize rodičovských autorit a vztahová labilita.

V souvislosti s rodinou se poslední dobou v naší společnosti událo mnoho změn, na které každá rodina reagovala svým způsobem. Velký počet rodin vznikl a vzniká v nových, změněných a měnících se podmínkách. Rodina a její členové jsou součástí společnosti. Pokud chtějí dobře fungovat, musí se dokázat vyrovnat s měnícími se sociálními okolnostmi. Prostřednictvím změny zákonů a rozvoje občanské společnosti se posilily hodnoty, které souvisí s občanskými hodnotami a právy. Důraz na lidská práva a jejich akceptaci ovlivnil i složení rodiny. Současná rodina má pestřejší podobu. Je více rodin, které jsou s jedním rodičem a mohou být i spojené (po rozvodu) nebo založené na partnerství bez manželství. Je čím dál tím méně rodin, které jsou založené na celoživotně trvajícím manželství rodičů.

Změnila se i mění rodina jako systém vztahů a interakcí. Do jisté míry se změnila i očekávání od rodičovské role. Otec dokáže a chce vykonávat činnosti a prožívat rodičovství tak, jak je spjato s matkou. Více otců i po rozvodu chce udržovat každodenní vztahy a aktivity se svými dětmi. Změnila se i pozice dítěte v rodině. Komunikace mezi dětmi a rodiči je otevřenější. Dítě je často považované za partnera při rozhodování o důležitých věcech v rodině. Platí to, co platilo pořád, že se rodiče snaží poskytnout svým dětem lepší podmínky a příležitosti, než měli oni sami. Změnilo se jen to, co je považované za standard. Na druhé straně se změnila zodpovědnost rodičů za zdraví a kvalitu života dítěte a posilily se zákonné nástroje dětí. Pořád však platí, že každá rodina je originální a na celém světě není žádná stejná. (www.virtuálna-akademia.sk).

Rodina je specifickým sociálním prostředím, kulturním útvarem, kde se odehrává výchova a předávají materiální nebo duchovní hodnoty. V posledním období jsou rodina a manželství vystavené změnám, které shrnuje Tomašová, (2007): zvyšováním věku ženy při vstupu do manželství, výrazným poklesem porodnosti, redukcí struktury rodiny (současná rodina má maximálně dvě děti), neúplné rodiny, rozvodovosti, registrovaného homosexuálního a heterosexuálního partnerství, strachu z dětí, z nedostatku financí, prostoru pro bydlení, impotence, deprivace, atomizace rodiny. Dále sem řadí rozpad tradiční rodiny, entropii neboli zánik rodiny, workoholismus, prostituci a pornografii, závislosti na drogy, alkoholu, internet, liberalizmus, mezigenerační problémy, narůstající individualismus, dostupnost antikoncepce, klesající vliv církví a tradičních náboženství na rodiny, změny v statusu ženy, zvýšenou mobilitu, rozpad tradičních společenství.

Giddens (1999) shrnul změny současné rodiny takto:

- Pokles významu rozšířených rodin a jiných příbuzenských skupin.
- Všeobecná tendence ke svobodné volbě manželského partnera.
- Více se uznává právo žen na rozhodování jak ve věci samotného sňatku, tak v rodinných záležitostech.
- Ubývá příbuzenských sňatků.
- Ve společnostech, které byly tradičně velmi restriktivní, se prosazuje větší míra sexuální svobody.
- Všeobecně se rozšiřují také práva dítěte.

I přes uvedené změny rodina zastává nejvýznamnější a nejdůležitější instituci v životě lidí. *Když rodina funguje tak jak má, pak neexistuje lepší a vhodnější prostředí pro výchovu dítěte* (Kocová, 2012/2013, s. 53). Jedním z důležitých znaků fungující rodiny je kvalita vztahu v rodině. Odvíjí se hlavně od kvality osobností. Často se stává, že rodinu zakládají osobnosti citově či morálně dezintegrované, egoistické, nevyzrál. Tím se zvyšuje riziko nárůstu počtu rodin, které mohou být v určitém aspektu vztahů, funkcí nebo rodinných potřeb problémové a dysfunkční.

2.3 Typologie současné rodiny dle naplňovací funkce

Dunovský (1986) charakterizoval funkčnost rodiny ve vztahu k výchově dítěte na základě těchto kritérií: složení rodiny, stabilita rodiny, sociálně-ekonomická situace rodiny, osobnost rodičů, osobnost sourozenců, osobnost dítěte, zájem a péče o dítě. Autor na základě výsledků definoval tyto typy současné rodiny:

- **Funkční rodina**

Ve funkční rodině je zajištěn dobrý, optimální vývoj dítěte vedoucí k jeho prospěchu. V takovéto rodině výchova a socializace dítěte probíhá optimálním způsobem.

- **Problémová rodina**

V problémové rodině se vyskytují závažnější poruchy některých nebo i všech funkcí. Ohrožují tím rodinný systém nebo vývoj dítěte. Rodina někdy není schopná řešit problémy vlastními silami a poruchy svých funkcí musí kompenzovat za pomoci vnějšího okolí.

- **Dysfunkční rodina**

V dysfunkční rodině se vyskytují vážné a dlouhodobé problémy a poruchy funkcí, které bezprostředně ohrožují a poškozují rodinu, hlavně však vývoj dítěte. Rodina není schopná zvládat sama tyto poruchy a problémy. Je nutné učinit řadu opatření zvenčí. Tady je důležité zjistit, do jaké míry je rodina poškozená a jestli by byla nějaká poradenská péče vůbec účinná. Zda podporovat takovou rodinu ve výchově nebo se postavit za zájmy dítěte a zajistit mu náhradní rodičovskou péči.

- **Afunkční rodina**

V takovéto rodině jsou poruchy tak velké, že rodina neplní své základní úkoly a svému dítěti závažně škodí nebo ho dokonce ohrožuje. V rodině může docházet k týrání, zneužívání nebo zanedbávání dítěte. Jediným řešením zůstává odebrání dítěte od rodiny a jeho umístění do ochranné péče.

3. Problémová a dysfunkční rodina a její rizika

Odborné prameny vymezují rodinu jako původní a nejdůležitější společenskou skupinu a instituci s hlavními funkcemi reprodukce, výchovy, socializace a přenosu kulturních vzorů. Rodina je považována za nejdůležitější sociální skupinu, ve které člověk žije. Dochází v ní k uspokojování fyzických, psychických a sociálních potřeb. Poskytuje zázemí potřebné k společenské seberealizaci. Je zdrojem zkušenosti a vzorců chování, které člověk nemůže získat v jiném prostředí. Každá rodina je zdrojem specifického systému hodnot. Jejich preference ovlivňují chování členů rodiny v interakci se společenským okolím. Také formuje jedince v průběhu jeho vývoje. Je významným nositelem jeho budoucích společenských rolí a identity obecně.

V některých případech se rodina může stát sama o sobě zátěží. Může se též stát i zdrojem vzniku a rozvoje různých psychických problémů a následných sociálně patologických jevů. Může dojít k vážnému narušení psychosociálního vývoje a fungování všech jejích členů, zejména ale dětí. Jevů, které mohou negativně působit, je celá řada. K nejzávažnějším patří následující problémy. Ty jsou často pozorovatelné v anamnestických údajích osob s poruchami chování a problémy v sociálních vztazích:

- otázka problémové, dysfunkční a až afunkční rodiny, spojená zejména s problémem psychické deprivace, respektive subdeprivace,
- otázka anomálních osobností rodičů, kdy se rodiče sami dopouštějí asociálního a antisociálního chování;
- otázka úplnosti rodiny, náhradních rodičů, náhradní výchovy až výchovy ústavní,
- selhávání až absence požadavků řízení a kontroly ze strany rodičů vůči dítěti nebo naopak přehnaná vysoká míra požadavků vedoucí k omezování,
- problematika syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (Fischer, Škoda, Svoboda, Zilcher, 2014).

3.1 Rizikové faktory

V literatuře můžeme najít mnoho různých pojmů označujících rodinu, která neplní některé ze svých základních funkcí. Uvádí se pojmy jako rodina problémová, dysfunkční nebo dokonce afunkční. Každá rodina se může ocitnout v situaci, která je problémová. Mnoho rodin si obvykle projde jakousi „dysfunkčností“, tedy vychýlením od toho, co je pro rodinu a její členy normou. Cílem výchovy je tady všimnout si problému, porozumět mu a řešit ho. To je možná typický rys pro funkční vztahy v rodině.

Matoušek a Pazlarová (2010) označují současnou rodinu pojmem mnohoproblémová rodina. Tato rodina má problémy a těžkosti ve více sférách svého fungování. Mezi ně patří: bydlení, finance, výchova dětí, partnerské vztahy a vztahy k členům širší rodiny, konflikty se zákonem, nemoci závislosti. V současné literatuře jsou tyto rodiny označovány jako rodiny se zvláštními potřebami.

Projevy sociálního selhání se projevují častěji u dětí bez příznivých podmínek pro jejich vývoj. U nich je pravděpodobné, že sociální fungování bude ovlivněno i v dospělosti. Takové děti se považují za ohrožené. Rodina však může ohrožovat nejen děti, ale také ženy, staré, nemocné a postižené členy rodiny. Stávají se pak ohroženými dospělými.

Sociálně-ekonomické, přírodní, politické a člověkem způsobené změny zasáhly nejen do života společnosti, ale také do života rodiny. Tradiční rodina se proměňuje v moderní až postmoderní rodinu. Tento pokrok vytváří komplex příznivých podmínek pro rozvoj dítěte a pro jeho socializaci. Na druhé straně existují ale problémy v rodinách, které způsobují škody z hlediska jejich zdravého vývinu.

Psycholožka Kopasová ve svém výzkumu specifikovala sedm typů problémů, se kterými může současná rodina vůči dítěti procházet:

- *Traumatizující prostředí.* Pro toto prostředí jsou typické nadávky, hrubost či násilí, které může končit týráním dítěte. Život v takovém prostředí je pro dítě náročný. Psychické trauma z dětství si v sobě nese mnohdy celý život. Děti, které byly vychovávány v takovém prostředí, jsou buď nesmělé, tiché, samotářské nebo se u nich projevuje agresivní chování.
- *Neúplná rodina.* Jedním z důsledků procesu rozvodovosti je rozpad rodiny. I když dítě má oba dva rodiče, jeden z nich se chová tak, že neposkytuje dítěti

plnohodnotný zážitek otce nebo matky. K dítěti se chová lhostejně, nesdílí s ním radost, smutek, různé zážitky. Stále častěji se v současné době potkáváme s tím, že i když se rodina považuje za úplnou, tak v důsledku absence jednoho z rodičů (kvůli práci) jeden z rodičů neustále chybí. To se pak negativně odráží na vývinu dítěte.

- *Časová tíseň.* V současné době zaměstnavatelé požadují od svých zaměstnanců, aby stále více času trávili v práci. Mnoho rodičů má tak méně času na děti. Stupňuje se tím nervozita, stres. Unaveným rodičům nezůstává volná chvíle na děti, na společné hraní. Na druhou stranu dítě trpí nenasycenou potřebou naplněného kontaktu.
- *Nedostatek rozmanité činnosti.* Zúžené spektrum činnosti může vést k deformaci vývinu dítěte. Pro dítě je velice důležité, aby se nevěnovalo jenom učení, ale také sportu, kultuře, cestování. Je dobré, aby si rodiče uvědomili, že pro dítě je důležité připravovat širokospektrální program, díky kterému mají větší šanci pro správný vývoj osobnosti.
- *Nevhodné vzory.* V současnosti na dítě působí různé negativní vzory. Nejsou to jenom vzory, ke kterým děti vzhlíží z televize či internetu. Ale často jsou to idoly, které jsou v reálném životě a působí na ně přímo. Nejhorším vzorem jsou rodiče trpící podrážděností, hrubostí, alkoholismem, projevy neúcty a nesnášenlivosti.
- *Nedostatek kultivace citů, představ, fantazie.* Současná rodina se především zajímá o ekonomické problémy. Neustálá komunikace na toto téma může vést dítě k životní nerovnováze. Ta pramení z toho, že dítě nedokáže a neumí projevit svoje city, touhy, fantazie. Rodiče často zapomínají mluvit s dětmi o přečtených knihách, nakreslených obrázcích, s dětmi nezpívají.
- *Nedostatek systému a pravidelnosti.* Hlavní důvod nedostatku systému či pravidelnosti je zaneprázdněnost rodičů. Děti tak často vyrůstají v prostředí improvizace, nedostatku systému, pravidelnosti, bez denního režimu (<https://eduworld.sk/cd/jaroslava-konickova/345/najcastejsie-problemy-v-rodine>).

Mezi jevy, které jsou hrozbou pro rodinu, patří rozvody, znevažování rodičovství, nedostatek úcty k lidskému životu od jeho početí, nezaměstnanost, alkoholismus, sexuální zneužívání dětí apod.

Vývoj dítěte v rodině, kde je jeden z rodičů alkoholik, je ohrožený už v základech. Nemůžeme očekávat od člověka závislého na alkoholu, že jeho vztah k dítěti bude normální. Alkohol mu bude přednější. Tento člověk se jeví jako nespravedlivý, nestálý, nevypočitatelný. Má kolísavý cit k dítěti a partnerovi.

3.2 Poruchy ve výchově a nezvládnutí rodičovské role

Rodina je prvním prostředím, ve kterém se uskutečňuje primární socializace. Charakteristickými znaky této významné funkce jsou intimní spolužití v jedné domácnosti, spolupráce, pomoc, tolerance a vzájemná komunikace. Rodina vzniká manželstvím. Těžištěm socializačního působení v rodině je výchova. Cílem je všestranný rozvoj osobnosti. Rozvoj osobnosti začíná rodinnou výchovou. Ta odráží všechno, co se v rodině děje – rodinné vztahy, které se vytváří na základě osobnostních a hodnotových kvalit rodičů a jejich vzájemná komunikace, sociálně-ekonomická situace a společenský vývoj. Současná rodinná výchova se charakterizuje jako láskyplná instituce. Na druhé straně přestává vymezovat výchovné cíle a je zarážející, jak tyhle cíle stanovují děti svým rodičům trucováním, odmítáním. Společnost dovolila dětem a mládeži zdůrazňovat jejich práva na úkor povinností. Děti v dnešní době ztrácejí způsoby slušného vychování. Nevědí, co je správné a co krajně nevyhovující. Jsou vychovávány ulicí, internetem, médií, ne však rodiči. Rodičům se přikládá status živitelů, strážců, ale ne vychovatelů. Současná krize výchovy v rodině má kořeny v celospolečenské krizi. Rodina se stává velice zranitelnou. Důvodem těchto problémů jsou perfekcionismus, jednostrannost, lhostejnost, nepřiměřenost výchovných nástrojů, zanedbávání, přetažení (Tománek, 2011/2012).

Současné rodiny a rodinná výchova jsou sice v krizi, ale pravda je možná někde dřív. V krizi je už manželství. V dnešní době se lidé do manželství moc nehrnou. Vyhledávají jiné alternativy: nesezdané soužití, homosexuální svazky. Tyto alternativy však nemohou naplnit podstatu manželství a rodiny. Společnost ztrácí kontrolu nad svými city. Člověk upadá do osamělosti a to nejen v rodinných, ale často také i v pracovních vztazích.

Podstata těchto problémů podle Tománka (2011,2012) spočívá v nedostatku lásky mezi partnery (manželky), v nestabilitě rodin. Děti mají stále častěji problém vnímat a přijímat lásku rodičů z toho důvodu, že nepocítují lásku mezi rodiči navzájem. Rodiče nemají dostatek času pro trpělivé a soustavně hodnotné věnování se svým dítětem. Nemají čas na

to, aby dětem vštěpili zásady, vysvětlili postup jednotlivých činností a příčiny toho, co se děje. Přetrvávající pocit dítěte, že nikoho nezajímá, se projevuje v obtížném prožívání života a v komplikovaném vztahu k druhým lidem. Je základem budoucích neschopností vcítit se do bolesti a problematiky druhých. Vede k bezohlednosti, která může časem vyústit v touhu někomu ublížit. Je tedy pro dítě a jeho zdravý psychický vývoj velice důležité vědět, že někam patří a že někomu na něm záleží (Wolfelová, 2006). I podle Matějčka rodina nepochybně spočívá na manželství. Manželství se v dnešní době více než kdy předtím zakládá na lásce, resp. na tom, co mladí lidé za lásku pokládají. Jedná se o citovou blízkost, vzájemnou důvěru, sympatii, oddanost a iluzi o společné budoucnosti. *Mnoho manželství na lásce založených se bez lásky rozpadá, a to bohužel velmi brzy, kdy jsou děti ještě malé a kdy se tvoří základy pro zdravý vývoj jejich osobnosti* (Matějček, 1994, str. 18).

Život dnešních rodin je dost komplikovaný. Tím pádem je náročná i výchova dítěte. Jedna matka může být matkou tří dětí a každé z těchto dětí má jiného otce. Navíc děti mohou být vychovávány i někým dalším. Komplikované výchovné problémy jsou i v neúplných rodinách, kde je otec nebo matka ve výkonu trestu a děti vychovávají prarodiče. Těžká je i výchova v rodině, kde je jeden nebo oba rodiče bez práce, některý z rodičů má problém s alkoholem, drogami (Podlužianský, 2012).

Konflikty v rodině jsou pro děti nejen nevhodné, ale dokonce destruktivní. Rodiče podceňují svoje děti, když říkají, že se hádají, jenom když už dítě spí nebo je v jiné místnosti. Rodiče si totiž zcela neuvědomují, že děti jsou velmi vnímavé k rodinné atmosféře. Mají neuvěřitelnou schopnost citlivě vnímat, jestli je maminka šťastná, spokojená, veselá nebo plná úzkosti. Totéž to platí i u tatínka. Dítě vstřebává rodinnou atmosféru přes chování matky. Je potřeba říct důležitý fakt. Jedním z nejagresivnějších typů chování není křik nebo různá výhrůžná gesta, ale mlčení. Pokud je mezi partnery období, kdy spolu nemluví, je rodinná atmosféra naplněná agresivitou. Tuhle atmosféru dítě dokáže vnímat, přestože neví a nechápe její původ. Tím jsou napadeny nejzákladnější potřeby dítěte, pocit jistoty a bezpečí (Matějček, Dytrych, 2002).

Dalším důvodem konfliktů v rodině mohou být i finance. Špatná ekonomika vede k pocitu úzkosti a zároveň k ohrožení základních potřeb. Problémy kolem peněz a ekonomiky se mohou vyostřit různými způsoby, od vyčítání až po konstatování, že rodina je v těžké finanční krizi. Solidarita mezi partnery může v důsledku nedostatku

peněz prudce selhávat. Jeden nebo druhý partner začne hledat vlastní východisko z takové situace a to bez ohledu na celou rodinu (Matějček, Dytrych, 2002).

Faktorem, který také může ovlivňovat rodinu a některé její základní funkce, je i nemoc v rodině. Ať se týká rodičů nebo dětí, je cizím rušivým elementem zasahujícím do zaběhlých zvyků nebo do rodinných rituálů. Všichni členové rodiny se musí faktu nemoci přizpůsobit. Mění nejen svoje zvyky či denní program, ale často i výhledy do budoucnosti a plány spojené s dalším životem rodiny (Matějček, Dytrych, 2002).

Faktorů, které souvisí s neschopností přijmout a zvládat rodičovskou roli, je celá řada. Obecně je lze charakterizovat tak, že rodiče z různých důvodů nemohou, nejsou schopní nebo nechtějí vykonávat to, co je nezbytné a potřebné pro zdárný vývoj dítěte. Tyto poruchy jsou souhrnně označovány jako poruchy rodičovství. Můžeme je třídit následujícím způsobem:

- **Rodiče se o své dítě nemohou starat.** Důvody spočívají v nepříznivých přírodních podmínkách a situacích (přírodní katastrofy, devastace prostředí), v poruchách fungování celé společnosti (válka, bída, chudoba) nebo narušení rodinného systému jako celku (úmrť, invalidita, nepříznivý zdravotní stav dítěte, který mu zabraňuje být doma).
- **Rodiče se o své dítě starat neumějí či nedovedou.** Jde o situaci, kdy rodiče nejsou schopní zabezpečit dětem alespoň přiměřený vývoj a uspokojit jejich základní potřeby z důvodu vlastní nezralosti, neschopnosti vyrovnat se se zvláštními situacemi - jako je mimomanželské narození dítěte, handicapované dítě, dítě přijaté do náhradní rodiny a situace, kdy nejsou schopní přijmout základní společenské normy. Lze sem zařadit i děti rozvádějících se či rozvedených rodičů, kteří nevědí, jak si počínat v těchto konfliktních podmínkách. Patří sem i situace, kdy rodiče dětem ubližují a používají je jako nástroj pro svou nenávist a odpor vůči druhému rodiči.
- **Rodiče se o dítě starat nechtějí.** Příčiny spočívají v poruchách osobnosti rodičů. Neplní rodičovské povinnosti. Nemají o dítě dostatečný zájem. Neposkytují dítěti dostatečnou péči nebo je opouštějí. Péči o dítě lze hodnotit jako nedostatečnou, žádnou nebo škodlivou a lze ji označit jako zanedbávání dítěte jak v oblasti somatické, tak psychické.

Rodiče se starají o dítě nadměrně a hyperprotektivně. Dítěti se dostává větší pozornosti, než je třeba. Nadměrná péče a zájem o něj, vede k rozmazlování. Důsledkem je nepřipravenost na samostatný život a nerespektování druhých.

V případě, že některé z výše uvedených funkcí rodina neplní, může se stát pro její příslušníky zdrojem případného negativního vývoje, poruch chování a vzniku a rozvoje sociálně patologických jevů. Tehdy hovoříme o afunkční či dysfunkční rodině. Taková rodina není schopna zajistit normální vývoj a výchovu dítěte a plnit požadavky společnosti. V dysfunkční rodině zpravidla existují mezi partnery napjaté vztahy. Ty narušují rodinné klima, respektive rodinnou soudržnost, bez níž je úspěšná výchova značně problematická. U některých méně odolných jedinců dochází vlivem těchto napjatých vztahů k psychické traumatizaci.

Děti z problémových a dysfunkčních rodin se velmi často potýkají s pocitem psychické deprivace. Ta vzniká následkem dlouhodobého neuspokojování citových potřeb. Takové děti se pak často vyznačují některými psychickými zvláštnostmi, někdy až poruchami, negativně ovlivňujícími jejich postupné zařazování do společnosti. Rodiče se jim většinou nevěnují tak, jak by měli, a nesledují důsledně náplň trávení jejich volného času. Případná výchovná opatření nemají větší účinnost. Většinou přicházejí pozdě a navíc bývají často neadekvátní. Při řešení obtížných životních situací tyto děti poměrně často selhávají. V důsledku toho se mnohé uchylují k alkoholu a drogám, ale i závažnějším sociálně patologickým formám chování (Fischer, Škoda, Svoboda, Zilcher, 2014).

3.3 Typy problémových rodin

Helus (2007) charakterizuje problémové rodiny, které mohou mít z hlediska výchovy dítěte negativní účinek. Typy těchto rodin uvádím v následujících podkapitolách.

3.3.1. Nezralá rodina

Stále častěji jsme svědky, že dítě přivedou na svět lidé příliš nezralí a nezkušení na to, aby mohli být ve všech žádoucích aspektech dobrými a spolehlivými rodiči. Rodičovství je mnohdy nepříjemně zaskočí: dítě je přijímáno jako nechtěné, s pocitem, že vhánil svou matku/otce do slepé uličky, ze které nebude úniku.

Nezralost, která je typická pro některé problémové rodiny, existuje v několika

podobách:

- *Nezralost v oblasti zaměření, životních hodnot, životního způsobu.* Mladí rodiče mají mnoho problémů sami se sebou, se svými citovými vzplanutími a partnerskými vztahy, s nejasností svých životních plánů, s proměnlivostí nálad, s nerealistickým přístupem k povinnostem, které rádi odkládají či povrchně odbývají. Jsou zvyklí, že někdo pečuje o ně. To vnáší do péče o dítě neúměrně mnoho nestability, improvizace, dobrodružství i povážlivého rizika, což se zase odráží v povahových rysech dítěte.
- *Nezralost v oblasti zkušeností.* Mladí rodiče toho málo vědí, málo si dovedou představit, domyslet. Nedokážou se vcítit do dítěte, neberou ho takové, jaké doopravdy je, spíše je považují za sobě rovné.
- *Nezralost v oblasti citů.* Mladí rodiče snadno propadají afektům, vznětům, ale už méně dokážou obklopit dítě klidnou atmosférou trvalé pohody a něhy.

3.3.2 Přetížená rodina

Rodiče nepostrádají výchovatelkou zralost, mají o výchovu dítěte upřímný zájem, záleží jim na vzorné péči o ně, milují je. Často mají nadprůměrné vzdělání. A přesto dítě strádá v uspokojování řady svých důležitých potřeb – rodina je problémová. Důvodem je přetíženost doléhající na matku nebo otce nebo na oba dva.

Některé rodiny snesou velmi mnoho nejrůznějších problémů bez znatelných krizí – spíše je problémy mobilizují k činorodosti a jenom upevňují jejich životní optimismus a elán. Z toho profitují i děti.

Oproti tomu jsou rodiny s nízkou frustrační tolerancí vůči zátěži. Podléhají pocitu, že se zhroutí, dospívají k závěru, že jsou naprosto vyčerpaní, bezradní, zoufalí. Uvědomují si, že trpí jejich dítě, ale tím se zesiluje pocit přetíženosti a neúnosnosti situace.

Existuje řada obvyklých zdrojů přetížení:

- Přetížení konflikty: konflikty přímo v rodině, mezi manželi, mezi rodiči a dospívajícím dítětem, konflikty v zaměstnání, které se promítají do rodiny.
- Přetížení rodičů narozením dalšího dítěte a s tím i související obava, že nezvládnou úkoly a povinnosti tak, jak je nezbytné, a že starší děti i novorozenec budou strádat.
- Přetížení starostmi způsobenými nemocí v rodině. Úzkosti a obavy s tím spojené a povinnosti z toho vyplývající zcela psychicky absorbují. Jiné záležitosti se pak dostávají do havarijního stavu.
- Přetížení citovým strádáním. Může jít o pocity osamocení po rozvodu, po úmrtí vlastních rodičů, po přestěhování. Nebo se může jednat o přetížení pocity zklamání – školního neúspěchu dítěte, s nimiž se rodiče nedokážou vyrovnat.
- Přetížení bytovými a ekonomickými problémy.

3.3.3 Ambiciózní rodina

V tomto případě jde o rodiny, kde na první pohled existují dobré podmínky pro rozvoj a školní úspěšnost dítěte. Problém je však v tom, že rodiče jsou nadměrně pohlcováni potřebami, které se vážou k jejich vlastnímu uplatnění, vzestupu, seberealizaci – na úkor rozvoje osobnosti jejich dětí. Rodiče si to ale neuvědomují a takovou myšlenku vylučují. V jejich hodnotové orientaci dominují cíle jako kariéra v zaměstnání, úspěšnost ve studiu, vyniknutí ve sportu, náročnost uspokojování cestovateckých potřeb a vysoký materiální standard.

Děti z těchto rodin bývají neuspokojené, ale nedovedou vyjádřit, co jim vlastně chybí. Rodiče zároveň popírají, že by jim vůbec něco mohlo chybět. Děti jsou zhýčkané přebytkem v nejednom směru. Tento přebytek vnuká dravou touhu mít ještě víc. Děti strádají trvalou neuspokojeností s tím, co už mají vzhledem k tomu, co by chtěly a co by dle svého přesvědčení měly mít.

3.3.4 Perfekcionistická rodina

Typické pro rodiče je, že staví své dítě do situace nátlaku podávat vysoké výkony, vykazovat perfektní výsledky, eventuálně být vždycky lepší než ti druzí. A to, což je zde podstatné, bez ohledu na předpoklady dítěte a zásady jeho harmonického rozvoje. V podstatě správný požadavek, aby dítě plnilo své povinnosti co nejlépe a spolehlivě, je zde prezentován takovým způsobem, že se dostává do rozporu s jeho:

- schopnostmi – je od něj žádáno více, než co je schopno zvládnout
- zájmy – je od něj žádáno něco, k čemu nemá vztah, co jej neaktivizuje, i když se snaží
- vnějšími možnostmi – rodině uniká, že pro vynikající a spolehlivé výsledky dítěti chybí čas, klid a studijní materiál.

Dítě se dostává do zátěže. Má pocit, že musí dosáhnout výsledky, jaké očekávají rodiče. Vzniká vyčerpanost a úzkost, že neobstojí. Vyčerpanost a úzkost se stávají dalšími závažnými činiteli selhání a jsou rodinou i samostatným dítětem považovány za katastrofu. Prohlubuje se zklamání, nastává disharmonie ve vztahu mezi dítětem a rodiči. Závadnost rodinného prostředí je tak stále zjevnější. Hrozí vážné ochromení vývoje, včetně hlubokého narušení citového zázemí dítěte.

3.3.5 Autoritářská rodina

Vztahy v rodině vůči dítěti jsou omezeny na ustavičné přikazování a zakazování, aniž je přihlíženo k potřebě dítěte se samostatně rozhodovat a nést zodpovědnost, projevovat svou spontaneitu, být bráno v úvahu se svými názory a zájmy, pociťovat určitou míru osobní autonomie.

Pro autoritářské rodiny bývá typické, že vyžadují automatickou a slepou poslušnost. Často praktikují vůči dětem samoučelný dril a šikanování. Nevedou děti k uvědomování si důvodů, ale od příkazu přecházejí rovnou k hrozbám trestem. Dítě, které nechápe jejich důvod, je tím frustrováno.

Autoritářská výchova používá velmi často trestů, psychických nebo fyzických, které mohou přecházet ve zjevné nebo všelijak maskované a ospravedlňované týrání. Není také neobvyklé, že dítě musí za tělesný trest děkovat, případně o něj prosit. Dochází pak k lámání osobnosti, resp. k masivnímu potlačení touhy rozvíjet se jako osobnost anebo

narůstají jako protireakce silné agresivní tendence vybíjející se v destrukcích předmětů či mstě na jiných slabších dětech, které nemají s trápením autoritářsky utlačovaného jedince nic společného.

Děti vyrůstající v autoritářské rodině bývají ve škole nápadné buď svou vylekaností a zakřiknutostí nebo svou záludností či agresivitou podle toho, jaké způsoby vyrovnávání se s autoritářstvím u nich nabyly vrchu.

3.3.6 Ochránářská (protekciónářská) rodina

Typická je zde tendence vždy dítěti vyhovět, dát mu za pravdu, postupovat, jak si ono samo žádá.

Existují tři základní formy rodinného protekciónizmu:

- Protekciónismus útočný, ofenzivní. Rodiče bojovně vystupují na ochranu svého dítěte a v jeho prospěch všude, kde se mu dle jejich mínění křivdí. A to všude tam, kde věci neprobíhají jednoznačně v jeho prospěch.
- Protekciónismus soucítící. Rodiče zde nevystupují na obranu dítěte útočně, ale zaujímají spolutrpitelské postoje. Pasivně se poddávají pocitům ukřivděnosti. Vidí ve světě nepřátelskou sílu, která jejich dítěti ubližuje. Jim pak nezbývá, než s ním být v jeho bolesti zajedno. Tím je narušen vztah dítěte ke škole, ke světu a k druhým lidem.
- Protekciónismus služebný. Rodiče zaujímají vůči dítěti postoj podřízenosti. Za každou cenu mu chtějí vyhovět a posloužit, všechno mu chtějí usnadnit. Z dítěte se stává diktátor.

3.3.7 Liberální a improvizující rodina

Narušenost se zde projevuje v tom, že dítě strádá nedostatkem řádu a programu. Chybí mu styl soužití. Rodiče nejsou schopní vytyčovat dítěti jasné výchovné cíle. Nedokáží ho na nich zainteresovat a realizovat spolu s ním cesty k jejich dosažení. Mnohdy tuto negativní skutečnost chtějí obhájit jako pozitivní. Argumentují tím, že dítěti důvěřují, že v liberální atmosféře si ono samo zvolí to, co mu nejlépe prospěje. Tato argumentace však zabraňuje tomu, aby si rodiče uvědomili, že dítě trpí přemírou volnosti, se kterou si neví rady. Často této skutečnosti využívá, resp. zneužívá po své libovůli, bez pozitivního efektu pro svůj rozvoj.

3.3.8 Odkládající rodina

Některé rodiny nacházející se ve vleklé krizi projevují často tendenci dítě někomu svěřovat. Odkládají svého potomka kdykoliv je to jen trochu možné. Zprvu vypomohou prarodiče vedení dobře míněnou snahou mladé rodině ulehčit a potěšit se s vnoučetem. Vážná situace nastává, když rodiče dítě svěřují, vnucují či půjčují každému, kdo je jen trochu ochoten jim pomoci. Dítě putuje k prarodičům, tetám, přátelům, známým. Absolvuje dočasné pobyty v kolektivních výchovných zařízeních. Tím se narušuje základní osa jeho citového zrání. Ztěžuje se mu vytváření vztahu k „mým věcem“, „mému domovu“. Je zde nebezpečí vzniku deprivace syndromu – příznaku citového strádání v důsledku nepřesvědčivosti klíčových citových vztahů. Je ohroženo harmonické vytváření sociálních návyků, střídání lidí, situací a požadavků. Kolem dítěte se narušuje vývoj jeho uvědomování si, co je vhodné a co nevhodné. Postupně je dítě i morálně rozvráceno pocitem, že o ně nikdo nestojí, že nikam nepatří.

3.3.9 Disociovaná rodina

V rodině jsou vážně narušeny důležité vztahy, jejichž rozvinutost a spolehlivost je nezbytným předpokladem psychologické funkčnosti rodinného prostředí. Narušeny mohou být vnější nebo vnitřní vztahy rodiny, eventuálně oboje.

4 Závěr teoretické části

Rodina byla, je a bude vždy tou nejdůležitější institucí v našich životech. Je s ní spjatý celý život člověka. Má své hluboké kořeny a je nejpevnějším spojením všech svých členů. Existovala již od pradávna, jen v každé době měla jinou funkci či byla pojímána jiným způsobem. Nedokážeme přesně stanovit její definici, protože ještě nikdo ji pevně nestanovil. Každý ji považuje za něco jiného. Jakousi společnou daností je, že se jedná o blízké propojení jednotlivých členů na základě příbuzenského vztahu.

Základním pramenem rodiny je reprodukce. Žena i muž touží stát se rodiči a vychovávat své děti. Je velmi těžké stát se rodičem. Záleží na mnoha faktorech, kterými jsou jedinci ovlivněni. Každý z nás si nese ze své rodiny nějaké hodnoty. Ty pak samozřejmě přenáší do výchovy svých dětí. Postupem času, jak se proměňovala společnost, měnily se i hodnoty. Nejdříve byla rodina ochranou před vnějšími nepřáteli. Později se soustředila na vnitřní vztahy a potřeby jednotlivých členů. Začínala se tak rodit i láska k druhému a blízkému příbuznému.

V rodině se samozřejmě formují i jednotlivé psychické procesy, jako jsou role jednotlivých členů nebo socializační proces. Každý se ztotožňuje s nějakou svou životní filosofií. Z toho se pak rozpoznávají různé znaky chování a celkové postavení rodiny v dané společnosti.

V dnešní době se charakteristika rodiny také neustále proměňuje. Žijeme v uspěchané době, která samozřejmě ovlivňuje nás i výchovu našich dětí. Nemůžeme říci, že by se vytratila láska. U některých lidí je však spíše nahrazována materiálními statky, protože není čas budovat pevné základy založené jen na lásce. Vychovávat dítě v dnešní době není vůbec snadné. Proto jsme se dostali do situace, kdy s mateřstvím otálíme, vzdáváme se ho nebo naopak příliš spěcháme, aniž jsme dostatečně zralí na tuto roli.

Důležitým faktorem pro správné fungování je pevný základ. Pokud rodina nefunguje již od své podstaty, stává se problémovou. Člověk si nedokáže ani představit, kolik problémových rodin je v našem okolí. Mnoho rozvedených rodin dostává své děti do svízelné situace, kdy ani nejsou schopné rozpoznat svůj vlastní domov. Rodiče se nenávidí a výchova se stává nástrojem pro zalíbení a získání si dítěte na svou stranu. Navíc ho často nutí, aby udělalo to, co od něj očekávají ve svůj prospěch, například při vypovídání u soudu. Jsou i situace, kdy se partneři navzájem před dětmi pomlouvají.

Ony jsou pak zmatené. Nechápu, proč se jejich rodiče najednou tak nenávidí.

Na druhé straně existují i rodiny, které by svému dítěti rády dopřály, cokoliv by jen mohly, ale finanční hledisko jim to nedovoluje. Jsou to rodiny, kde se vyskytuje nezaměstnanost nebo nějaké omezení v podobě invalidního důchodu. Nemůžeme říci, že by v tomto případě rodina nefungovala ve své podstatě. Avšak v rámci hodnotového žebříčku dnešní společnosti je značně limitována.

Jsou i takové rodiny, kde vše funguje jak má, ale dítě má nějaké zdravotní omezení. Takováto rodina si dle mého názoru zaslouží pozornost, protože její život je do značné míry komplikovaný. Všichni členové se snaží žít jako normální rodina, ale nemohou být plně funkční z důvodu omezených možností dítěte. Musejí například jezdit několikrát denně k lékaři nebo se o dítě nepřetržitě starat, což může omezovat jejich společenský život.

Každý z nás by si měl v první řadě uvědomit, co vlastně ve svém životě má a čeho chce dosáhnout. Pokud se rozhodne pro partnerský život spojený se založením rodiny, neměl by tuto svou roli v žádném případě podcenit. Měl by si ji chránit a zároveň vychovávat sebe, svého partnera a své potomky. V průběhu let mohou v životě člověka nastat jakékoliv komplikace. Žádný životní osud není bez překážek. I přesto bychom měli hledat cestu k řešení, abychom našim dětem nekomplikovali život psychickou zátěží založenou na špatném fungování rodinného prostředí. Měli bychom se snažit dát našim dětem ten nejlepší příklad a vzor. Vše, co si odnesou do života, si promítnou do svého osobního chování nebo jednání. Nikdo z nás si jistě nepřeje, aby se naše milované dítě stalo součástí problémové sféry.

5 Cíl bakalářské práce, výzkumný problém, výzkumné otázky

5.1 Cíl bakalářské práce

Cílem bakalářské práce bude popsat a kategorizovat problémové rodiny a zároveň zjistit, s jakými zátěžemi se potýkají, jakými postupy je zvládají, případně jaká pomoc je jim nabízená. Zaměříme se i na fakt, jak se potíže a problémy rodiny promítají do výchovy dětí. Snažíme se nahlédnout do života problémových rodin. Zjistíme, jak se vyrovnávají se svou situací a jak se jí snaží řešit. Zda vůbec vnímají svou rodinu jako problémovou a zda se snaží i přes potíže, kterými si rodina prochází, vychovávat svoje děti bez toho, aby to na ně mělo negativní vliv, resp. aby problémy nezasahovaly do výchovy dětí.

5.2 Stanovení výzkumného problému a výzkumných otázek

Výzkum musí vždy začít stanovením výzkumného problému. Tím jasně definujeme, čemu se v něm budeme věnovat. Existují tři typy výzkumných problémů: deskriptivní, relační a kauzální. Na základě určení cíle, který jsme si pro bakalářskou práci určili, zpracujeme náš výzkumný problém deskriptivně. *Deskriptivní výzkumný problém zjišťuje a popisuje situaci, stav nebo výskyt určitého jevu* (Gavora, 2010, str. 56). Pokud jsme si stanovili výzkumný problém, definujeme si otázky, které musí být v souladu se stanovenými cíli i výzkumným problémem. *Představují další zúžení a konkretizování výzkumného problému* (Švaříček a spol., 2007, str. 69).

Výzkumný problém:

Analýza jednotlivých typů problémových rodin žijících v mém okolí.

Výzkumné otázky:

1. Jak vnímají účastníci rodinu (obecně i tu vlastní)?
2. Jaké jsou problémy, se kterými se jako rodina setkávají?
3. Jakým způsobem ovlivňují rodinné problémy přístup k výchově dětí?
4. Jaké jsou zdroje odolnosti vůči problému a jaké se dostává rodině sociální opory a podpory?

6 Metodika výzkumného šetření a technika sběru dat

Před psaním bakalářské práce a zahájením kvalitativního šetření byla prostudována odborná literatura běžně dostupná v Čechách a na Slovensku. Byla zahrnuta jak v tématu rodiny v teoretické části, tak i do oblasti kvalitativního šetření v druhé části bakalářské práce.

Pro šetření byl zvolen kvalitativní přístup, metoda případové studie, která se zaměřuje na podrobný popis jednoho nebo několika málo případů. V případové studii sbíráme velké množství dat. *Jde o zachycení složitosti případu, o popis vztahů v jejich celistvosti* (Hendl, 2005, str. 104). *Hlavním rysem kvalitativního výzkumu je dlouhodobost, intenzivnost a podrobný zápis* (Gavora, 2000, str. 142).

Jako metoda byla zvolena metoda polostrukturovaného rozhovoru, technika hloubkového rozhovoru. Tento zvolený postup umožnil bližší přístup ke zkoumanému problému a také umožnil hlubší proniknutí do dané situace. *U takového výzkumu se výzkumník soustředí na méně případů. Jde o intenzivní, hluboké zkoumání a ne o povrchní, impresivní postřehy* (Gavora, 2010, str. 184).

6.1 Metody získávání dat

6.1.1 Polostrukturovaný rozhovor jako nástroj kvalitativního výzkumného šetření

Pro kvalitativní výzkumné šetření byla zvolena metoda polostrukturovaného rozhovoru (polostrukturovaný rozhovor je jeden z typů hloubkového rozhovoru) s otevřenými otázkami. Ty vychází z předem připraveného seznamu témat a otázek. Polostrukturovaný rozhovor se používá v případové studii, kterou použijeme v našem šetření. *Hloubkový rozhovor umožňuje zachytit výpovědi a slova v jejich přirozené podobě, což je jeden ze základních principů kvalitativního výzkumu* (In Švaříček, Šedřová, 2007, str. 160). Postup polostrukturovaného rozhovoru jsem zvolila právě z důvodu, že samotní aktéři dokážou nejlíp popsat a objasnit problémy, ve kterých se jejich rodina nachází. Rozhovor se neskládá pouze z rozhovoru a přepisu. *Celý proces získání dat prostřednictvím této metody sestává z výběru metody, přípravy rozhovoru, průběhu vlastního dotazování, přepisu rozhovoru, reflexe rozhovoru, analýzy dat a zpsaní a prezentace výzkumné zprávy* (Švaříček, Šedřová, 2007, str. 160). Na rozdíl od strukturovaného rozhovoru, který se skládá s přesně formulovaných otázek, v polostrukturovaném rozhovoru jsou stanoveny okruhy a několik základních otázek k jednotlivým okruhům. Tato metoda umožňuje větší volnost přizpůsobovat

formulace otázek dané situaci.

Jako výzkumnou metodu jsem použila polostrukturovaný rozhovor. Jde tedy o rozhovor s předem připravenými otázkami. Pořadí otázek se ale může během rozhovoru měnit. Navíc se mohou tvořit i další otázky během rozhovoru. Polostrukturovaný rozhovor vychází z formulace určité problematiky a oblasti, na kterou jsem se chtěla zaměřit. Na ni jsem v průběhu dalšího vedení rozhovoru navazovala. Jednotlivé rozhovory jsem si nahrávala, zapisovala, přepisovala a následně formulovala do bakalářské práce.

6.1.2 Výzkumný soubor

Výběrový soubor zahrnují rodiny, které mají problém plnit základní funkce rodiny: jsou ze sociálně slabší vrstvy, v rozvodovém řízení, s romskou příslušností, s absencí jednoho z rodičů a také jedna rodina s postiženým dítětem. *U kvalitativního výzkumu jde o výběr záměrný. Nikdy se tu nepoužívá náhodný výběr* (Gavora, 2010, str. 183). Záměrný výběr je z toho důvodu, aby vybraní účastníci šetření byli vhodní, aby měli potřebné zkušenosti z daného prostředí. *Výběr je vždy reprezentativní – osoby dobře reprezentují dané prostředí.* (Gavora, 2010, str. 183). Rodiny, které jsem si vybrala pro kvalitativní šetření, jsem zvolila záměrně. Chtěla jsem poukázat na to, jak se rodiny s různými problémy dokážou vypořádat se svou situací.

Kvalitativní šetření bylo provedeno s pěti rodinami ve věkovém rozmezí 30 – 65 let. V jednom případě jsem vedla rozhovor s manželským párem, v ostatních případech jsem mluvila pouze s ženským osazenstvem. Všechny schůzky byly předem naplánované. Jednou se jednalo o schůzku sjednanou mojí známou pracující ve speciální škole. Další rodiny byly z mého okolí. Jedna z Českých Budějovic a další dvě z místa mého narození – tedy ze Slovenska. Poslední účastnicí byla moje sestřenice.

6.1.3 Průběh šetření

S danými účastníky šetření byla předem domluvená schůzka. S jejím záměrem byli všichni předem seznámeni, což pomohlo k otevřenosti a opadnutí ostychu. Místa pro společná setkání byla určena buď ve městě, v parku, nebo v domácím prostředí, podle toho, jak to jednotlivým osobám vyhovovalo. Šlo mi především o jejich uvolněnost. Bylo žádoucí, aby se na našem setkání cítili dobře a získali ke mně určitou důvěru. Na začátku byli informováni o skutečnosti, že sesbíraná data budou použita výhradně pro výzkumné účely této bakalářské práce. Reakce vybraných účastníků byly

pozitivní. Nevznikl žádný problém při kladení zvolených otázek. Setkání probíhalo opakovaně. Tak jsem získala více potřebných a zajímavých informací. Délka rozhovorů byla různá. V průměru však trvala asi hodinu a půl.

Vzhledem k tomu, že materiály na bakalářskou práci byly připravovány samostatně, nebylo šetření z finančního hlediska náročný. Nebylo potřeba si někoho najímat na pomoc. Obavy z reakcí oslovených jsem však pochopitelně měla. I když byly rodiny o všem předem informované, nebylo předem jasné, jak mne přijmou a jak ochotně budou spolupracovat. Bylo třeba navodit přátelskou atmosféru a předejít tak případným přetvárkám a nepravdám. Hrozilo i riziko, že nakonec s účastí nebudou souhlasit. Nic takového se ale během mého výzkumného šetření nestalo, tudíž mohu použít dostatečné množství materiálu.

Realizace kvalitativního výzkumného šetření začala s dostatečným předstihem – tedy od června 2015. Každý měsíc byla zvolená jedna rodina, se kterou bylo domluveno setkání. Měsíční perioda byla zvolená z důvodu získání dostatečného času na zpracování daných informací a přípravu podkladů pro další schůzky. S jednou rodinou, se kterou jsem v příbuzenském vztahu, jsem v neustálém kontaktu.

Nejprve jsem tázající seznámila s tím, pro jaký účel budou všechna data zpracovávána. Následně jsem jim řekla okruhy svých otázek. Rozhovory jsem vedla v domácím prostředí i na veřejném místě – v parku blízko centra Českých Budějovic. Rozhovory trvaly přibližně jednu hodinu. Nikdo neměl potíže, o své situaci hovořit.

Měla jsem připravené čtyři okruhy otázek, které jsou stejné jako výzkumná témata. Dále jsem měla i navazující otázky doplňující dané téma. Otázky byly kladeny dle situace a dle aktuálního rozpoložení účastníků. Ze šetření nelze vytvořit nějakou přesnou numerickou analýzu. Každý problém se týkal jiného tématu. Mě zajímal spíše postoj a vnímání celé situace danými účastníky.

Z rozhovorů jsem nejprve provedla analýzu výpovědí jednotlivých informantů. Poté jsem se získané informace pokusila shrnout pomocí jednoduchého kódování.

S možnými riziky jsem se seznámila předem z relevantní literatury a v rámci konzultací s odbornými pracovníky. Počáteční obavy z nepřístupnosti nebo nevydaření schůzek se naštěstí nepotvrdily. Vše proběhlo bez komplikací, a tak jsem mohla zpracovávat veškerá sesbíraná data.

6.2 Etické otázky relevantní k výzkumnému projektu

Při šetření je potřeba řešit etické otázky. Kvalitativní výzkumné šetření musí vždy probíhat v souladu s etickými zásadami chování. Jednou z hlavních zásad je důvěrnost dat. Došlo k ujasnění všech pravidel, kdy nebudou uvedena žádná citlivá data, jakou jsou přesná jména, adresy, finanční příjmy a popřípadě jména sociálních pracovníků, kteří dané rodině pomáhají.

Také byl na úplném začátku požadován souhlas všech účastníků šetření s použitím dat. Pokud požádali o vyškrtnutí určité části, bylo jim vyhověno. Všichni účastníci tohoto šetření byli samozřejmě nejprve seznámeni s účelem šetření. Své zapojení do tohoto projektu mohli kdykoliv ukončit či zcela odmítnout.

Také jsem jim nabídla, že se na mne mohou v průběhu kvalitativního šetření kdykoliv obrátit a v případě zájmu mohou být seznámeni s výsledky.

7 Vyhodnocení kvalitativního výzkumného šetření

7.1 Analýza výpovědí jednotlivých respondentů

Níže jsou uvedeny situace a problémy jednotlivých účastníků kvalitativního šetření. Ve většině případů se jedná o shrnutí všech informací, které jsou doplněny i citacemi pro dotváření autentičnosti výpovědí.

1. informant – matka 4 dětí, 40 let, vdaná

V této rodině jsem se setkala pouze s maminkou čtyř dětí, z nichž jedno bylo postižené. Otec se rozhovoru nezúčastnil. V době našeho setkání již vztah obou partnerů nefungoval. Z paní byla cítit obrovská síla, se kterou zvládala celou situaci. V některých chvílích však bylo znát, že je toto téma velmi citlivé. V době rozhovoru byla totiž její postižená dcera již 14 dní po smrti. I přes tuto těžkou životní situaci tázající odpověděla na všechny otázky. Po počátečních obavách jsem z rozhovoru měla velmi příjemný pocit. Matka byla samozřejmě plná bolesti. Ale zároveň na ní byla znát jakási úleva od emočního vypětí. Patnáct let se dennodenně o svou dceru vzorně starala. Již od začátku věděla, že tento den jednou přijde.

Tato žena byla téměř 15 let vzhledem k soustavnému opatrování dcery vyloučena ze společenského života. Nyní si našla nové zaměstnání. Má však rozporuplné pocity. Na jedné straně strach z přijetí budoucích spolupracovníků a obavy, jak bude své

povinnosti v zaměstnání zvládat. Zároveň se těší, že přijde mezi nové tváře a naváže nové kontakty. V neposlední řadě bude moci rozvíjet sama sebe. V době rozhovoru již také byla v rozvodovém řízení. Uvažovala o přestěhování dětí a sebe ke své matce, protože do té doby žila v domě manželských rodičů.

1. okruh: pojem rodiny a jejího vnímání

Rodina této účastnice pro ni znamená vše. Prioritou jsou děti. Snažila se věnovat všem stejně. Více času z pochopitelných důvodů však musela strávit péčí o postiženou dceru. Nicméně z hlediska citové stránky dávala všem dětem stejnou míru lásky. Do své úzké rodiny, která jí byla vždy nablízku, zahrnovala i své rodiče. V nich měla neustálou oporu. Bohužel, co se týče rodiny manžela, nemohla se na pomoc moc spoléhat. Ačkoli bydleli ve stejném domě, velký zájem o rodinu svého syna neprojevovali. Jejich vztah k ní a dětem popsala takhle:

Dávali mi za vinu, že se Lucie narodila postižená. Negativně působili i na ostatní děti, a proto se mezi nimi nevypěstoval žádný citový vztah.

2. okruh: problémy ohrožující funkci rodiny

Na prvním místě vidím naprosté selhání manžela jako otce. O postiženou dceru nejevil od začátku žádný zájem. Dokonce se nevěnoval ani ostatním zdravým dětem. V posledních pěti letech soužití si dokonce našel milenku. S ní trávil většinu volného času. Dále se přednostně věnoval svým zálibám a koníčkům. Také často navštěvoval pohostinská zařízení. Ani finanční stránka rodiny nebyla nejlepší. Dostávala sice sociální podporu, ale nebyla vysoká. Otec navíc vyžadoval část této podpory k financování svých zájmů. O své finanční situaci se řekla:

Kdyby nebylo mých rodičů, tak bych to finančně nikdy nezvládla. Přátelé nebo lidé z vesnice mi také velmi pomáhali. Dávali mi oblečení pro ostatní děti. Od manžela jsem občas také něco dostala, ale to jen když měl dobrou náladu. Nikdy jsem se na jeho finanční pomoc nemohla spolehnout.

3. okruh: problémy a přístup k výchově

Děti se matka snažila vychovávat vzorně dle svých možností. Ostatní sourozenci se díky postižené sestře naučili skromnosti a úctě k rodině. Své matce byli také oporou. Snažili se jí pomáhat. Nikdy nedávali přednost svým kamarádům. Tento problém je všechny

velmi sblížil. Svou roli tu sehrál zejména otec. Neplnil své otcovské a manželské povinnosti, navíc ostatní členy rodiny ignoroval. Dvě starší dcery jsou již na střední škole. Vzorným chováním a studijními výsledky dělají matce radost. Jedna z nich je na internátu. Druhá na něj nemohla z finančních důvodů nastoupit. Navíc nechtěla nechat matku samotnou s postiženou sestrou a nejmladším bratrem. Ten chodí na základní školu.

4. okruh: zdroje odolnosti a sociální opora

Celou situaci zvládala matka jen díky svým dětem a rodičům, kteří jí byli velikou oporou. Věděla, že už z tohoto důvodu musí být velmi silná a držet se. Nikdy si na nic nestěžovala. Pokaždé mě i při našich náhodných setkáních vítala úsměvem. Na svůj život si nestěžuje. Raduje se z maličkostí. Jen je jí líto, že nemůže díky nelehké finanční situaci svým dětem dopřát například zahraniční dovolenou. Přesto se jim snaží dávat co nejvíce. Veškeré peníze, které dostávala od státu jako sociální podporu, pečlivě spořila a spravedlivě rozdělovala. Nechtěla žádné dítě ošidit.

Mohu i říci, že veškerá poskytovaná lékařská péče byla až nadstandardní. Nikdy se mi nestalo, že by mi někdo nepomohl nebo byl nějakým způsobem nepříjemný. Na lékaře jsem se mohla vždy spolehnout.

Když moje dcera umírala, tak můj manžel byl v práci. Když jsem mu tuto zprávu sdělila, z práce se neuvolnil a nepřišel. Byli u mě pouze moji rodiče a děti, kteří vždy stáli při mně. Rozhodla jsem se podat žádost o rozvod. Dvakrát jsem ji totiž kvůli dceři stáhla z obav z nejisté budoucnosti. Naše rodina se vlastně rozpadla. Vždy jsem chtěla mít více dětí. Nelituji, že jsem porodila postižené dítě. Věřila jsem, že ostatní děti budou zdravé a že moje rodina bude fungovat. Bohužel v tomto ohledu jsem se bohužel mylila.

2. informant – svobodná matka, 45let, 1 dítě

Jedná se o moji známou. Přestože jí život postavil do cesty nejednu překážku, považuji ji za celkem vyrovnaného člověka. Ani se nesnaží o nějakou výraznější změnu svého života. Známe se už delší dobu. Neměla proto zábrany mluvit o čemkoli. Prozradila mi i ty nejintimnější informace. Rozhovor probíhal v domácím prostředí. V podstatě se jednalo o velmi přátelské setkání.

Žije s dcerou a přítelem v domě svých rodičů. Dívka je už dospělá. Studuje na vysoké

škole v Praze, a tak je na své matce stále zejména finančně trochu závislá. Ta pracuje jako vedoucí školní jídelny na střední škole. Se svou prací je spokojená. Finančně jí pomáhá přítel, se kterým žije již nějakou dobu. Společně se starají o její matku. Po prvním nevydařeném manželství se do dalšího svazku nehrne. Její současný stav partnerského soužití jí vyhovuje. Má pocit, že je takto šťastná. Před třemi roky ještě uvažovali s přítelem o společném potomkovi. Nakonec usoudili, že výchova dítěte v jejich věku by nebyla úplně ideální. Raději se společně těší na vnoučata a užívají si jeden druhého.

1. okruh: pojem rodiny a jejího vnímání

Rodina by podle mého názoru měla být otec, matka a děti. Bohužel v mém případě jsem to pouze já, moje dcera a moje mamka. Ze začátku to vypadalo, že svou ideální představu rodiny naplní, ale bohužel se tak nestalo. Po svatbě první dítě potratila. Následovala léčba, která měla vést k dalšímu početí. Navíc se manželé rozhodli pro stavbu domu. V jejím průběhu má známá otěhotněla. Když však bylo dceři 10 měsíců, našel si partner milenkou. Zamiloval se a odešel od rodiny.

Tehdy se můj obraz o rodině rozplynul. Začala jsem ji vnímat úplně jinak. Přesto si stále stojím za svojí původní představou rodiny. Když mne manžel opustil, roli otce nahrazovali vlastně moji rodiče – tedy babička a děda. Částečnou oporu měla má známá i v manželových rodičích. Ti sice synovo jednání odsoudili, ale protože žijí na druhém konci republiky, nebyla jejich pomoc tak častá.

2. okruh: problémy ohrožující funkci rodiny

*Jednoznačné selhání otce. Po odchodu otce se matka musela vrátit do vzdáleného rodného města. Snažila se sebe i dceru co nejlépe zabezpečit. Proto měla dvě zaměstnání. Absenci partnera však ve výchově stále pociťovala. Její dcera znala vlastně při řešení každodenních situací jen její postoj. *Mužská strana v rodině chyběla. I přestože se dědeček snažil otce co nejlépe zastoupit, pořád se k dítěti choval jako ke své vnučce. Nebyl dostatečně striktní a důsledný.* Ani finanční situace nebyla neoptimálnější. I když otec posílal výživné, občas se stávalo, že i přes sebevětší snahu matky na něco peníze nezbývaly.*

3. okruh: problémy a přístup k výchově

Díky celé této situaci je dcera mé známé trochu rozmazlená. I přesto dokáže akceptovat vysvětlení, že si něco nemohou dovolit.

Na výchově své dcery bych nic nezměnila. Připouštím však, že kdybychom fungovali s partnerem jako rodiče od začátku společně, asi by byla dcera trochu jiná. Jeden čas se na výchově dívky podílel i bývalý partner matky. Ten bohužel také odešel, což dceru možná poznamenalo. Z tohoto důvodu je trochu emočně labilní. Nemá ráda změny a hůře zvládá stresové situace.

Výhodu jednoho rodiče spatřuji v tom, že neprobíhala žádná konfrontace zájmů mezi partnery. Co jsem řekla, vždy platilo. Nebyla jiná možnost. Nikdy jsem před dcerou ani netajila důvody, proč nás její otec opustil. Když byla malá, nechtěla respektovat jeho novou partnerku. V současné době už spolu vychází. Když bylo nejhůř a bylo potřeba rozhodnutí otce, vždy jsem se s bývalým manželem domluvila.

4. okruh: zdroje odolnosti a sociální opora

Stát ti nedá nic. Oporu jsem měla ve svých rodičích i z hlediska finančního. Měla jsem dvě práce, abych nás obě uživila. Příspěvky od státu a alimenty nebyly nijak vysoké. Hlavně jsem však neměla žaludek prosit na úřadech. Tam stejně poukázali na majetek mých rodičů a odmítli mi i poradit, na co vše bych měla nárok. S úřady mám velmi špatné zkušenosti. Myslím si, že pokud si člověk nepomůže sám, státní úředníci mu neporadí.

Dcera je již ve věku, kdy si hledá různé brigády, aby si mohla některé své potřeby sama financovat. Protože studuje v Praze, je její vysokoškolský život o něco finančně náročnější.

Tázající svůj dosavadní život hodnotí jako velmi náročný. Nicméně ničeho nelituje. Kdyby se znovu ocitla ve stejné situaci, zachovala by se stejně.

Když mi manžel řekl, že se zamiloval do jiné, nebylo to pro mne jednoduché. Slíbila jsem si však, že už se nikdy nebudu mít hůř než teď. Celá situace mne utužila. Věděla jsem, že dcera je pro mne vším a že nesmím dopustit, aby jí něco chybělo.

3. informant – 38 let, vdaná, matka 7 dětí

Jedná se o ženu z romské rodiny. Je matkou 7 dětí. Jedno z nich je postižené – mongolismus s poškozením dolních končetin. Rozhovor byl velice příjemný. Informantka mne pozvala k sobě domů, kde jsme zahájili náš rozhovor. Prostředí bylo pro mne překvapivé. Všichni členové domácnosti žili ve dvou místnostech, které zahrnovaly pouze kuchyň a obytnou část. Prostor celého bytu nebyl vůbec uklizený, částečně se linul i nepříjemný zápach. Měla jsem pocit, že moc nedbají ani na hygienu. Děti neměly úplně čisté oblečení. V bytě se nenacházela koupelna ani toaleta. Na otázku, kde vykonávají svoji potřebu, odpověděla dotazovaná, že venku. K veškerému umývání slouží kuchyně.

Žena nikdy nepracovala. Otěhotněla ihned po škole a od té doby je v domácnosti. Žije pouze ze sociálních dávek. Není zvyklá na pravidelné odměňování na základě vykonané práce. Její manžel také nikdy nepracoval. Rozhovoru se nezúčastnil, ani jsem se s ním nesešla. Nakonec mi tato informantka vysvětlila, že ani nechtěla, abych se s jejím manželem setkala. Je prý celkem agresivní, pokud má v sobě nějaký alkohol.

1. okruh – pojem rodiny a jejího vnímání

Rodina je tehdy, pokud má kde bydlet, nemusí být oddáni, ale můžou, je to lepší. Také musí mít tento pár děti.

Naše rodina je veliká, ale máme pouze dvě místnosti. Máme sedm dětí, ale jedno, to nejstarší, je postižené. Pak se nám narodilo ještě 6 dětí – 4 chlapci a dvě holky. Děti bych samozřejmě ještě chtěla, ale doktor mi na mé přání podvázal vaječníky, protože si uvědomuji, že nemáme větší prostor k žití a nemůžeme si další děti dovolit. Můj manžel o tom samozřejmě neví, protože by s tím nesouhlasil a další děti chce.

Svou rodinu vnímá dotazovaná velmi pozitivně. V její kultuře jsou děti nejdůležitější jednotkou partnerského a společenského života. Mít více dětí je skoro nutností. Ona ani její manžel nepracují. Jsou živi jen ze sociálních dávek a veřejných prací. Ty probíhají dvě hodiny denně ráno a odpoledne pro každého.

2. okruh: problémy ohrožující funkci rodiny

Když jsem byla mladá, chtěla jsem mít veliký dům se zahradou. Ale protože jsem nedokončila devátou třídu, nevzali mě do učení na kadeřnici. Můj manžel vyšel

ze sedmé třídy a nyní nemá práci.

Moji rodinu nejvíce trápí bydlení a to, že nemáme vodu. Říkala, že vodu berou ze studny nebo z potoka a spí pouze v jedné místnosti. Tam jsou však jen tři postele. Tři starší děti chodí na noc k mojí mamce, aby měly kde spát. Pokud je však moje máma moc unavená, musí zůstat u nás. V tomto případě to řešíme tak, že otočíme jídelní stůl, který vysteleme dekou, aby to nebylo moc tvrdé.

Její manžel má mnoho kamarádů, kteří je občas chodí navštěvovat. Popíjejí dlouho do noci, což má negativní vliv na všechny děti, zejména však na postiženou dívku. V tomto případě jsou děti velmi neklidné a matka pak raději odchází ke své matce. Stává se totiž, že když je manžel opilý, občas ji bije.

Ze všeho nejvíc rodině chybí finance. Dětem by matka koupila cokoli, ale nemůže.

3. okruh: problémy a přístup k výchově

Na otázku, jak se snaží vychovávat svoje děti, mi odpověděla:

Své děti nijak nevychovávám. Když zlobí, bijeme je. Jen naše postižená dcera není bita. Pokud ta však nedostane to, co chce, začne plakat. Tím znervózňuje mne, manžela i ostatní sourozence. Všichni jsme pak ve stresu, protože je nás hodně. V těchto chvílích bijeme ostatní děti, protože zlobí.

Na výchovu dětí je matka sama. Partner jí s ničím nepomáhá. Děti nejsou zlé, ale nemají žádný řád. Nejvíce se informantka stará o postiženou dceru. Ta vyžaduje stálou péči a pozornost. Vždy u ní musí někdo být. Postižená dcera jen leží a jí. Doktor už rodině vysvětloval, že je nutné, aby zhubla. Ale matka tvrdí, že pokud dcera nemá jídlo, pláče. Ona pak není schopná odolat stresu a vydržet křik dítěte. Tak mu raději dá najíst, aby měla klid.

Na otázku, zda se bojí sociálních pracovníků, odpověděla, že ne. Řekla, že sociální pracovníci k nim už nechodí, protože jsou beznadějným případem. Nebránila by se ani odebrání některého z dětí. Pak by měli více klidu a prostoru a děti umístěné v ústavu by dostaly lepší péči než u nich doma.

4. okruh: zdroje odolnosti a sociální opora

Obecní úřad jim dává dřevo na topení. Zbytek peněz dostávají od státu jako sociální

podporu a invalidní důchod pro postiženou dceru. Finančně jim občas pomáhá máma nebo lidé z vesnice, kteří jim poskytují oblečení pro děti.

Velmi nám pomáhá škola a obecní úřad. Škola nám zajišťuje veškeré pomůcky, takže nemusíme nic kupovat. Obecní úřad nám dává pro děti balíčky, ve kterých dostávají svačiny do školy. Tudíž se nemusejí starat, co budou děti přes den jíst.

Myslí si, že od státu dostávají málo peněz, protože jim to nestačí na jídlo. Většinou kupují jen rohlíky, chléb a brambory. Spolehnout se mohou jen na lidi z okolí, ale na pomoc státu ne.

Nemyslí si, že jsou problémová rodina. Žijí tak, jak umí a mohou. Matka tvrdí, že své děti miluje a rodina je pro ni vším. Na druhou stranu by jí nevadilo, kdyby o nějaké děti přišla. Přístup k rodinnému životu je velmi zvláštní. Je to dáno i odlišností kultury a výchovy.

4. informanti: manželé 33 a 62 let, 5 dětí

Na setkání přišli manželé a sestra mladé paní. Rodinu mi doporučila moje známá, která pracuje ve speciální škole. Potkali jsme se v parku nedaleko centra Českých Budějovic. Na první pohled bylo zřejmé, že jsou ze sociálně slabších vrstev. Ale z jejich strany jsem necítila žádnou zášť. Na druhou stranu jsem ale měla možnost vnímat druhé lidi, kteří kolem nás procházeli. Ti si nás měřili zvláštním pohrdavým způsobem. Dokonce kolem dvakrát prošli příslušníci policie. Zřejmě proto, aby zkontrolovali, zda mi nehrozí nějaké bezprostřední nebezpečí. Jinak byla tato skupina velmi milá a hovorná. Neměli přede mnou žádný ostych. Původně jsem měla mluvit jen s manželským párem. Ale pak se k nám přidala i sestra informantky, která žije se synem informanta. Obě ženy bydlí na ubytovně v Českých Budějovicích. Kvůli částečnému invalidnímu důchodu nikde nepracují. Jsou obě stále na mateřské dovolené. Dostávají jen minimum, protože předtím nikde nepracovaly, jelikož byly vychované v dětském domově a nemají patřičné vzdělání. Mají ještě tři bratry, ale nejsou s nimi vůbec v kontaktu. Ani nevědí, kde jsou. Od doby, co je od rodičů odvedli sociální pracovníci, nemají o nich žádné informace. Paradoxem je, že jejich máma se o ně dosud nestarala. Ale když onemocněla, jedna ze sester se jí ujala. Stará se o ni a dokonce ji nechává bydlet u sebe na ubytovně, protože sama nemá žádné bydlení ani finanční prostředky. Po celou dobu, kdy byly sestry v dětském domově, je navštěvoval jejich děda (otec matky). Neměl však dostatek

peněz, a tak si je nemohl vzít k sobě do opatrovnictví.

1. okruh: pojem rodiny a jejího vnímání

Rodina je pro mne na prvním místě. Chci, aby se moje děti měly lépe než my dvě se sestrou, protože jsme vyrůstaly v dětském domově. Naši rodiče měli problémy s alkoholem a ještě ke všemu byli rozvedeni. Sociálka nás vlastně rodičům odebrala.

Dřív vnímala rodinu na základě výchovy v dětském domově, kdy vychovatelé nahrazovali jejich rodiče. Nyní vnímá rodinu jako fakt, že může vychovávat své děti a být se s nimi každý den. Vzhledem k dětství prožitému v dětském domově toužila mít velikou rodinu. To se jí podařilo. Ale 4 z pěti dětí navštěvují zvláštní školu, protože mají mentální poruchu. Jedno je dokonce mentálně retardované. Pouze jedno dítě navštěvuje běžnou základní školu.

2. okruh: problémy ohrožující funkci rodiny

Jediným naším problémem jsou finance. Kdybychom měli více peněz, bylo by nám lépe. Fungujeme jako normální rodina. Můj manžel je již v důchodu, tudíž pobírá jen příspěvek od státu. Já jsem momentálně na mateřské dovolené. Mám i částečný invalidní důchod, protože mám atopický ekzém.

Bydlí na ubytovně, ale snaží se dle svých nejlepších možností o děti pečovat. Byla u nich i sociální pracovnice a neshledala nic špatného. Dokonce je chválila i za pečlivost a lásku, kterou k dětem chovají.

Svým dětem by koupili cokoli, ale nemůžou. Přiznává, že pokud nějaké peníze má, vše investuje do dětí. Pokud třeba nemají moc na jídlo, raději dá najíst jen jim a sama hladoví.

3. okruh: problémy a přístup k výchově

Svoje děti se snažím vychovávat, jak nejlépe umím. Ale vzhledem k tomu, že mají poruchy chování, je to občas celkem náročné. Chceme být ale dobrými rodiči, tak se často chodíme radit do školy s paní učitelkou.

Nemají hodně peněz, a proto si myslí, že žijí velmi skromně. Jediné dítě, které navštěvuje běžnou základní školu, si finanční problémy nejvíce uvědomuje. Nemá to, co jeho ostatní spolužáci. Nemohou si dovolit mu koupit například mobilní telefon nebo

značkové oblečení.

I když je manžel starší, svou roli otce zvládá, myslím, velmi dobře. Do výchovy se zapojuje a pomáhá i své manželce s vedením domácnosti. Velikou oporu vidí v rodině své sestry, se kterou sdílí podobný osud. Jednak si jsou velmi blízké a pak také její sestra žije v tíživé finanční situaci.

4. okruh: zdroje odolnosti a sociální opora

Dostáváme sociální dávky od státu, částečný invalidní důchod a můj manžel má běžný důchod. Pomáhá nám i fond ohrožených dětí, který nám dává jídlo a oblečení. Myslím si ale, že finanční pomoc od státu není vysoká.

Od cizích lidí nedostávají vlastně vůbec nic, protože ve svém okolí nemají nikoho, kdo by měl nějaké sociální cítění. Pokud mají nějaké známé, jsou všichni ve stejné situaci jako oni.

I když jejich finanční situace není nijak optimální, přesto řekli, že se mají dobře. Hlavní také je, že se mají rádi. Zároveň si myslí, že se jejich děti mají mnohem lépe, než se měly ony v dětském domově.

5. informant – žena 35let, 3 děti

Jedná se o moji sestřenicí, která je již rok a půl v rozvodovém řízení. Jejího problému se účastní vlastně od samého začátku, kdy se mi o něm svěřila. Komunikujeme spolu velmi často, buď prostřednictvím telefonu, při osobních setkáních nebo přes e-mailovou poštu.

Na otázky, které souvisely s mým výzkumným šetřením, neměla problémy odpovídat. Svěřila se mi úplně se vším, co se jejího problému týká. V době, kdy jsme se o všech jejích starostech dozvěděli, na tom byla velmi psychicky špatně a dokonce uvažovala i o sebevraždě. Nakonec si díky podpoře rodiny uvědomila, co je v jejím životě důležité. Sebrala veškerou svou vůli a začala bojovat.

Sestřenice žije momentálně ve slovenských Košicích, kde si pronajala byt v těsné blízkosti svých rodičů. Nebylo možné, aby zůstala u nich bydlet. Hrozilo, že by ji manžel mohl soudně napadnout, že není schopná dětem zajistit samostatné bydlení. Pracovala na poloviční úvazek v jedné účetní firmě. Záhy musela odejít, protože to

časově s dětmi nezvládala. Bála se je dát k rodičům, aby opět manžel nezaútočil, že je neschopná matka. V té době ještě neměla soudně rozhodnuto, že děti jsou výhradně v její péči. Proto se o ně musela starat zejména sama, aby o ně nepřišla. Skoro rok byla doma. Po soudním rozhodnutí, že děti zůstanou v její péči, si našla novou práci. Děti nyní navštěvují základní školu a mateřskou školku.

1. okruh: pojem rodiny a jejího vnímání

Dokud nezačaly mé problémy, vnímala jsem svoji rodinu jako ideální. Po komplikacích, které jsem měla s otěhotněním, se nám narodil syn. Vše se zdálo být naprosto dokonalé. Pak se nám za tři roky narodila dvojčata. Tehdy se můj ideál rodiny – otec, matka a děti, začal rozpadat.

Nicméně pořád si myslím, že rodinu mají tvořit rodiče a děti. Nejdůležitější v tomto soužití je dobře fungující vztah otce a matky a poté jejich vztah k dětem.

Z pohledu blízkého pozorovatele celé situace mohu říci, že nikdo z nás netušil, co se v této rodině vlastně děje. Všechno bylo navenek dokonalé a upřímně mohu říci, že to pro nás byl veliký šok, když vyplavaly na povrch všechny skutečnosti. Když mluvila o rodině, bylo na ní vidět veliké zklamání a lítost nad tím, že její děti nebudou již nikdy vyrůstat v běžně fungující rodině.

Rodina už pro ni přestává být chápána jako svazek manželů a dětí, ale proměňuje se v soužití matky s dětmi s pomocí příbuzných.

2. okruh: problémy ohrožující funkci rodiny

U této otázky se informantka rozpovídala:

Po narození dvojčat se situace v našem manželství začala měnit a dramaticky zhoršovat. Manžel se rodině vůbec nevěnoval, mě začal bránit v kontaktu s přáteli a rodinou. Choval se ke mně majetnický a nedovolil mi opouštět domov. Mohla jsem opouštět dům pouze ve vymezeném čase a své rodiče jsem mohla navštěvovat jen 35 dní v roce. To už byl nadstandard, protože prý běžná dovolená trvá jen 25 dní. Nedával mi peníze na domácnost, odposlouchával mi telefon. Když jsem se někomu zmínila, jak jsem nešťastná, zbil mě za to. Před dětmi mne často ponižoval, křičel, nadával mi a také mne nutil k sexu. Pokud jsem mu nebyla po vůli, jeho agresivita se samozřejmě stupňovala. Brávil mi také platební karty a peníze, abych neměla na nákup jídla pro děti a bavil se

tím, že se trápím.

Když jsem si našla práci, situace se ještě zhoršila. Začal mne více ponižovat, že vydělávám málo, že nic nedokážu a nejsem dostatečně chytrá. Založila jsem si vlastní účet, abych měla nějaké finanční prostředky. Ale bohužel neplatil žádné složenky, tak jsem to musela hradit vše já a zase mi nic nezbývalo. Chtěl, abych na něm byla úplně závislá. Vyhrožoval mi, že pokud ho opustím i s dětmi, postará se o to, abych je už nikdy neviděla, a mne zničí tak, že skončím v blázinci. Říkal, že zveřejní i má intimní videa, která si potají nahrával, a jimi mne zničí.

Jednoznačně selhala role otce, který se z milující člověka proměnil v tyrana. Svým dětem by dala cokoliv, ale její finanční možnosti jsou omezené. Spoléhat se může v první řadě na svou rodinu a ostatní příbuzné, kteří stojí na její straně.

3. okruh: problémy a přístup k výchově

Domnívám se, že jeho chování, které navenek působí dojmem vzorného a starostlivého otce, má své kořeny v jeho dětství. Myslím si, že má psychickou poruchu, protože v dětství byl svým způsobem také psychicky týraný. Jeho matka totiž upřednostňovala zvířata před ním a jeho zdravím, přestože trpěl silným astmatem a alergiemi spojenými s ekzémy. Kvůli tomu pak byl často terčem posměchu od svých vrstevníků. Starala se o něj jeho babička, protože se navíc rodiče rozváděli. V pubertě byl přesvědčený o tom, že se nedožije 30-ti let v důsledku svých psychických a zdravotních problémů.

Podle rozhovoru se nejvíce bojí o svého nejstaršího syna, který je schopný situaci vnímat. Jako jediný z dětí si pamatuje, jak ji manžel bil. Absolvoval i psychologická vyšetření. Bojí se o děti, jak to všechno budou postupem let vnímat, protože vše probíhá veřejně a není schopná je od toho oprostít. Přála by si, aby to na ně nedoléhalo. Ale myslí si, že v budoucnu se na nich určitě tento problém projeví. V současné době není schopná říci, jak si myslí, že budou její děti touto situací ovlivněné. Domnívá se, že budou mít problémy s citovou stránkou a navazováním partnerských vztahů. Doufám, že si děti nevezmou z celé situace špatný příklad a nebudou si myslet, že to takhle má probíhat v každém vztahu. V zásadě si uvědomuje, že celá situace má na děti vliv. Nějakou dobu na tom byla i sestřenice psychicky špatně. Přiznala, že se v té době dětem úplně nevěnovala tak, jak by měla.

S manželem musí zůstat v kontaktu. Jednak proto, že jí to nařídil soud, a pak také

proto, že její mladší děti partnera stále vnímají jako milujícího otce. Manžel jí však nedává peníze. Pokud dětem něco kupuje, jsou to většinou nepotřebné věci. Do dnešního dne ji nechává sledovat a snaží se ji psychicky deptat, aby se vzdala a podřídila jeho nátlaku.

4. okruh: zdroje odolnosti a sociální opora

Podářilo se mi uprchnout i s dětmi v době, kdy byl můj manžel na služební cestě. V útěku mi pomohli moji rodiče, kteří od začátku stojí na mojí straně. Obrátila jsem se na soud, policii, sociálku, Intervenční centrum v Čechách, na Fenestru na Slovensku a na CIPC (Centrum pro mezinárodní ochranu dětí a mládeže).

Žádná tato instituce mi nebyla schopná pomoci. Všechny úřady se řídí rozhodnutím soudu. Pokud ten nevydá jiné stanovisko, nemohu dělat vlastně vůbec nic. Žádost o rozvod jsem podala před více než rokem, ale protože má můj manžel peníze a velmi dobrého právníka, všechna má rozhodnutí bojkotuje, nesouhlasí s nimi a neustále mi je soud vrací zpátky.

Na sociální systém se nemůže vůbec spolehnout. Neposkytne jí žádné finanční, psychické ani jiné materiální prostředky. Jediná, na koho se opravdu může obrátit, je její rodina.

Asi před měsícem se dostala na samé dno. Uvažovala o tom, že by se pokusila spáchat sebevraždu, protože se jí tato situace zdála být naprosto beznadějná. Naštěstí však dostala nový impuls do života. Pochopila, že na to není sama. Její známá jí prozradila, že si prošla něčím podobným a neměla takové štěstí, že by měla podporu rodiny, protože jí matka zemřela, když na tom byla nejhůř.

Tehdy si sestřenice uvědomila, že její rodiče vlastně ani tak netrápí celá situace s jejím manželem, ale to, jak se trápí ona sama, a že se chce zabít. To všechno byla ta největší rána pro její rodiče. V té chvíli jí došlo, že takhle to dál nejde, že musí být silná nejen kvůli svým dětem, ale také kvůli svým rodičům, kteří vše prožívají s ní.

7.2 Vyhodnocení kvalitativního výzkumného šetření

Tabulka č. 1: Pojem rodiny a jejího vnímání

Informant	Ideál rodiny	Důležitost rodiny	Rodina - užší a širší
Informant 1	Rodina by měla být úplná - rodiče a děti. Bez fungujícího vztahu partnerů nefunguje rodina.	Děti jsou prioritou, bez dětí si nelze představit život. I když je složitá situace, děti drží nad vodou.	Z důvodu podpory zahrnuje i své vlastní rodiče.
Informant 2	Rodina by měla být úplná - rodiče a děti.	Dcera je priorita. Bez dcery nejistota. Pomáhá zvládat situaci po psychické stránce.	Žije se svou matkou a bere ji jako plnohodnotného člena své rodiny.
Informant 3	Rodina jsou děti. Bez dětí nemá partnerské soužití smysl. Čím více dětí, tím stabilnější rodina.	Důležitost rodiny spočívá v tom, že má kde bydlet. Bydlení jakékoliv bez ohledu na hygienu.	Spíše bere jen sebe, manžela a děti, občasnou pomoc matky neodmítá.
Informant 4	Otec, matka a děti musí žít pohromadě - vlastní zkušenost výchovy v dětském domově.	Rodina je na prvním místě. Nejsou důležité peníze, ale láska a zdraví jednotlivých členů.	Kromě dětí a manžela počítá do rodiny i svou sestru, která jí byla vždy oporou.
Informant 5	Dobře fungující vztah otce a matky a jejich vřelý vztah k dětem.	Děti jsou to nejdůležitější. Bez nich by se situace nedala zvládat. Díky dětem síla bojovat.	Do své rodiny nepočítá manžela, ale své rodiče a ostatní příbuzné.

Rodina je pro všechny účastníky nejdůležitější součástí života. Bez dětí si nikdo neumí představit svůj život. Každý je ochoten jim dát cokoliv, ale samozřejmě mají omezené možnosti. Rodina by dle všech měla být úplná – tzn. otec, matka a děti. Pro fungování rodiny je také důležité, aby vztah partnerů byl harmonický a fungoval tak, jak má. Vzhledem k tomu, že v rodinách jsou problémy, všichni se musejí spoléhat na pomoc svých nejbližších příbuzných. Proto je berou jako součást blízké rodiny. Děti i blízcí příbuzní fungují ve většině případů nejen jako morální podpora, ale pomáhají i z finančního hlediska. Většina informantů má více než jedno dítě. Domnívají se, že

čím více dětí mají, tím je rodina stabilnější a panují v ní lepší vztahy, protože si všichni vzájemně pomáhají a podporují se.

Tabulka č. 2: Problémy ohrožující funkci rodiny

Informant	Rodina a problém	Materiální stránka	Faktor selhání
Informant 1	Uvědomění si vážnosti situace - postižená dcera je problém, ale na druhou stranu láska k ní.	Z hlediska financí velmi náročné a složité zabezpečit všechny členy.	Selhání otce, který nejevil zájem o žádné z dětí, ačkoliv všechny nebyly postižené
Informant 2	Vnímavost vůči problému nulová, neuvědomění si, že je v kategorii problémová rodina.	Velmi náročné a složité. Nakonec se to nějak zvládlo, ale možné problémy v budoucnu.	Selhání otce a partnera, který je opustil.
Informant 3	Smířenost se situací a podobou, jak rodina vypadá. Nižší inteligence a neuvědomění si situace.	Problémy s bydlením, vodou a financemi. Žádná snaha o změnu situace.	Neví, zda někdo selhal.
Informant 4	Uvědomění si vlastní situace. Znalost problému, ale bezvýhodná situace pro řešení.	Finanční hledisko, ne ideální bydlení. Nejsou vyhlídky pro změnu.	Nemyslí si, že selhali, dělají vše, aby fungovali jako rodina a děti se měly dobře.
Informant 5	Vnímavost problému, zejména z pohledu dětské psychiky, jež je účastna sporů.	Bez partnera velmi náročné, manžel odmítá platit, sám je bohatý a ukazuje moc.	Selhání otce a partnera, který má podle ní psychické problémy.

Až na jednoho účastníka, si všichni uvědomují, že jejich rodina je z nějakého důvodu problémová. Svůj problém sice neumějí přesně definovat, ale v rámci rozhovoru všichni přiznali, že jejich život a výchova dětí má určité nedostatky a s tím i spojené konkrétní problémy. Ve většině případů došlo k selhání partnera a otce dětí. Z finančního hlediska se všichni shodli na tom, že je situace celkem dost náročná a bez pomoci druhých by nebyli schopni ji zvládat.

Tabulka č. 3: Problémy a přístup k výchově

Informant	Problém a výchova	Vnímání dítěte	Chyby ve výchově
Informant 1	Zaměření se na postiženou dceru, ale snaha být dobrým rodičem pro ostatní děti.	Skromnost a pomoc ostatních dětí. Přijetí soužití s postiženým sourozencem.	Nemyslí si, že udělala nějakou chybu ve výchově, podle svých možností dala, co mohla.
Informant 2	Jako výhodu výchovy svobodné matky lze vidět v absenci konfrontace s partnerem.	Poměrně dobré zvládnutí situace, ale dcera je nyní trochu citově labilní, špatně zvládá změny.	Myslí si, že je dcera rozmazlená, ale na druhou stranu by vše udělala stejně.
Informant 3	Matka, která nevychovává. Děti si dělají, co chtějí. Výchova není důležitá.	Všichni si myslí, že žijí normálně. Nikdo nemá představu o lepším životě.	Občas si vyčítá, že pokud ztratí kontrolu, děti bije.
Informant 4	Poruchy chování u některých dětí. Přesto snaha vychovat slušné jedince.	Nejstarší syn situaci vnímá díky spolužákům ve škole a ostatní děti jsou ještě malé.	Snaží se děti vychovávat co nejlépe, proto si nemyslí, že by dělali něco špatně.
Informant 5	Snaha manžela ponížít matku před dětmi a stálá konfrontace má špatný vliv na děti.	Vnímavost nejstaršího syna, který byl svědkem týrání, ale otec děti rozmazuje dárky.	Bojí se, že děti budou mít problémy s citovou stránkou a partnerskými vztahy.

Většina účastníků přiznala, že otec se o děti nestará, nezajímá ho výchova nebo se naopak snaží ztěžovat život partnerce. Z toho je pak patrný výstup, že výchova je zcela v kompetenci ženy – matky. Pouze v jednom případě se otec do výchovy svých dětí zapojuje. Zde je ale otázka, jak dlouho bude schopen vychovávat, protože je již v pokročilém věku. V jednom případě nedochází k žádné výchově vlastních dětí, protože to nepovažuje za důležité a v jejich kultuře je to prý celkem běžné. V jednom z případů si matka nestěžovala, že své dítě vychovávala sama. Naopak to uvedla jako výhodu, protože její dítě nikdy nebylo svědkem jakékoliv konfrontace partnerů. U všech

došlo k přiznání, že jejich děti si jistě celou situaci uvědomují. Ačkoliv se snaží, aby se děti všech špatných konfrontací nemusely účastnit, ne vždy je to bohužel možné. Pokud děti vidí, že jejich matka svoji situaci už nezvládá, jsou ochotné pomoci. V rodinách, kde je více potomků, jsou děti skromné a ochotné pomáhat si navzájem. Pouze v jednom případě účastnice přiznala, že její dcera je rozmazlená. Není však rozmazlená ve smyslu, že by měla všechno. Ale spíše se nechce dělit o matčinu péči. Od dětství byla zvyklá, že jí matka nahrazovala oba rodiče, tudíž měla všechnu pozornost. Jedna účastnice přiznává svoji obavu s citovým vývojem svého syna, který vnímá teror otce. Nicméně všichni informanti shodně řekli, že pokud by se dostali do stejné situace, udělali by vše stejně, svých rozhodnutí nelitují.

Tabulka č. 4: Zdroje odolnosti a sociální podpora

Informant	Pomoc od druhých	Pomoc státu	Zvládání situace
Informant 1	Obrovská pomoc rodičů, ale také lidí v blízkém okolí.	Pomoc státu nebyla velká, ale na druhou stranu velká vstřícností lékařů, kteří neváhali kdykoliv přijet.	Mnohokrát byla na dně, ale díky dětem to vždy nějak zvládla.
Informant 2	Manžel sice finančně přispíval, ale citovou oporu měla jen ve svých rodičích.	Stát v ničem nepomohl, zklamání z jednání úřadů.	Dnes je na sebe hrdá, jak to všechno zvládla z hlediska výchovy i financí.
Informant 3	Pomáhá škola, obecní úřad, lidé z vesnice a občas matka vypomůže.	Obdržování sociálních dávek, které nejsou dostatečné.	Myslí si, že to zvládá dobře, ale občas má pocit, že po psychické stránce je toho na ní moc.
Informant 4	Od druhých pomoc nečekají, protože většina lidí v okolí má stejný osud.	Pomáhá fond ohrožených dětí a dostávají sociální dávky a částečný invalidní důchod.	Zvládají to docela dobře, důležité pro ně je, že se mají rádi.
Informant 5	Pomoc rodičů, příbuzných a známých - jak po finanční, tak po psychické stránce.	Na sociální systém se nemůže spolehnout a soudy jí zatím také moc nepomohli.	Byla na dně, zvládala to špatně, ale díky dětem se snaží bojovat.

Když byla kladena otázka týkající se pomoci, všichni bez ohledu na konkrétnost

vypověděli, že stát není v těchto případech schopný pomoci a byli zklamáni. Po doplnění otázky, kdo jim tedy pomáhá, odpověděli, že největší podporu a pomoc jim poskytují vlastní příbuzní. Většinou to byli rodiče žen – matek. Psychická pomoc od rodiny je pro všechny mnohem důležitější než finanční prostředky. Účastníci se ve většině případů dostávali na dno svých sil, ale kvůli dětem bojují a snaží se situaci řešit tak, aby to mělo co nejmenší dopad na psychiku.

7.3 Shrnutí výsledků kvalitativního setření

Co je příčinou problémů v rodině? Skoro každý informant si nějakou chybu uvědomoval, i když ne všichni se považují za problémovou rodinu. Pro všechny informanty je rodina to nejdůležitější a je pro ně prioritou. Všichni se shodli na tom, že podoba rodiny je otec, matka a děti, ale také k ní řadí prarodiče a další širší příbuzenstvo. Skoro ve všech případech došlo k selhání otce, což je selhání jedné z nejdůležitějších funkcí rodiny – a to výchovy od obou partnerů. Tento problém pak souvisí i s materiální stránkou života, protože pokud rodina nemá dva příjmy, nemůže si dovolit vše, co by chtěla. Pokud výchovu zastává pouze jeden z rodičů, dětem chybí druhý vzor a do budoucna je jim dán špatný příklad správně fungující rodiny. Každý má nějaké zkušenosti s pomocí státu, ale většina se shodla v tom, že není ideální a někoho v tomto ohledu doslova zklamala. Nejdůležitějším faktorem pro všechny respondenty je fakt, že bez pomoci svých příbuzných, po stránce finanční i psychické, by to většina nezvládla.

Tím, že matky vychovávají děti bez pomoci partnera, jsou často vystaveny větší psychické zátěži a občas tuto situaci nezvládají příliš dobře. To se například projevilo v jednom případě, kdy matka své děti bila, když zlobily a ona nebyla schopná je umravnit.

Kromě jednoho případu jsem rozhovory vedla pouze s ženami (matkami). Neměla jsem možnost druhého pohledu na věc, protože jsem nedostala žádné kontakty, a dokonce druhý z partnerů ani nevěděl, že se jeho partnerka zúčastňuje šetření. Kdybych měla výpovědi i mužů, možná by mé šetření získalo jiný rozměr a pohled na celou situaci by byl možná zcela odlišný.

8 Závěr

Celá bakalářská práce byla věnována tématu „Výchova dítěte v problémové rodině“. Hlavním cílem bylo zjistit, jaké problémy v daných rodinách jsou, jak je jednotliví členové zvládají, jak se celá situace promítá do výchovy a jaké se jim dostává pomoci od druhých lidí nebo státních institucí. Zmapovala jsem konkrétní případy rodin, ve kterých se vyskytovaly různé druhy problémů ovlivňujících výchovu dětí.

V teoretické části jsem se věnovala definování pojmu rodina. Zohlednila jsem chápání rodiny v rámci vývoje naší společnosti, vymezila jsem vztahy a rozdělila základní funkce. Dále jsem pokračovala popisem jednotlivých rizikových faktorů a problémů, které mohou nastat v jednotlivých rodinách. Pro výzkumné šetření byl zvolen kvalitativní přístup – metoda případové studie. Pro toto šetření jsem jako nástroj zvolila polostrukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami, které vedly k hlubšímu proniknutí do dané situace.

Díky všem rozhovorům, které jsem vedla, jsem si uvědomila, že není jen spokojená rodina. Poznala jsem různé typy lidí, kteří nějakým způsobem řešili svoji situaci. Někteří ji podle mého názoru celkem zvládali, ale s některými skutečnostmi jsem krajně nesouhlasila nebo mi naopak bylo líto jednotlivých členů – ať už dětí nebo žen. Začala jsem si více vážit své rodiny takové, jaká je, a přestala jsem řešit malichernosti, které vedly k občasným neshodám a určitě ovlivňovaly mé dcery. Pochopila jsem, že peníze nejsou vším, ačkoliv jsou velmi nutnou součástí našeho života. Ale opravdu nejdůležitější je, abychom se měli v rodině všichni rádi. Myslím si, že na fungování rodiny musí pracovat oba partneři a společně řešit veškeré problémy. Pokud nastanou situace, kdy už opravdu dojde ke konfrontaci mezi partnery, měli by to řešit v klidu a zejména bez přítomnosti dětí. Jsou totiž velmi vnímavé a každé špatně míněné slovo je může ovlivnit.

Problémové rodiny jsou ve společnosti vnímány různě. Někdo má sociální cítění a snaží se jim pomoci. Druzí je odsuzují, protože nevědí, jak mají jejich situaci vnímat. Většinou panuje povědomí, že si za to všechno mohou vlastně sami. Pak také existuje určitá skupina lidí, která raději zavírá oči a tváří se, že o ničem nevědí. Nelze však odsoudit druhé, aniž známe veškeré skutečnosti a odvrácením své tváře naši společnost nezměníme.

K negativnímu chápání také přispívá špatná informovanost naší společnosti.

Daším rizikovým faktorem je posuzování úrovně společenského života na základě financí. Lidé se často mylně domnívají, že lásku a výchovu dětí lze zajistit dostatečným přísunem hodnotných dáreků. Ano, pokud chceme, aby dítě něco dokázalo např. ve sportu, musíme mít peníze na to, abychom mu tento kroužek zaplatili. Ale ruku na srdce. Netouží naše dítě spíše po objetí než po drahém dárku? Když jsem viděla, jak se i v sociálně slabé rodině s minimem finančních prostředků mají rádi, dojalo mne to. Bylo vidět, že potřebují jen sami sebe. Svou lásku a pocit sounáležitosti.

Cílem práce bylo zkoumání různých typů problémových rodin, s jakými zátěžemi se tyto rodiny potýkají, jak situaci zvládají, jak se vše promítá do výchovy dětí a jaká je jim nabízena pomoc. Během výzkumného šetření bylo zjištěno, že ne všechny rodiny vnímají svou situaci jako problém. Přesto neurčitě všichni přiznali, že jejich životy nejsou ideální. S nějakými problémy se v životě potýkají dodnes. Tento fakt může v budoucnu ovlivnit chování jejich dětí. Cíl bakalářské práce byl dle vlastních předpokladů naplněn. Problémy jednotlivých rodin byly definovány, sociální opora a podpora byla jasně vymezena a dopad na výchovu dítěte byl stanoven. Samozřejmě by se dalo více zkoumat, jak veliký dopad na děti tato situace má a to například rozhovory s dětmi. Ale to už by mohlo být tématem dalšího výzkumného šetření. Dále by se například mohlo postupovat tak, že by se vytvořil plán na zahrnutí těchto problémů do osnov „Rodinné výchovy“ na školách, kdy by byly dětem vysvětlovány různé druhy problémů, aby se jim v budoucnu snažily vyhnout a vyvarovat se chyb ve výchově.

Dle výzkumného šetření bylo zjištěno, že ve většině případů došlo k selhání otce a partnera, díky kterému rodina přestala fungovat. I v případě, ve kterém se zdálo, že problémem je postižené dítě, se ukázalo, že kdyby měl otec zájem, rodina by fungovala. Toto zjištění je svým způsobem i zklamáním, že v mnoha případech se rodiny dostaly do problémů na základě vlastního přičinění, a to v důsledku selhání jednoho z partnerů. Ten nebyl schopný udržet správně fungující vztah a tím pádem i rodinu.

Hlavní přínos mé práce vidím v obohacení svých citových postojů ke své vlastní rodině. Pochopila jsem, že nejdůležitější je láska a společně strávené chvíle, protože tyto okamžiky nám nikdo nevezme a budeme si je pamatovat do konce života. Mělo by to být varováním i pro běžně fungující rodiny, aby každý člověk nebral to, co má, jako samozřejmost. Jedinou vteřinou se náš život může změnit a i normální fungující rodina

se kdykoliv může stát problémovou.

Vždy je něco, co bychom měli ve svých postojích zlepšovat. Proto bych ráda věřila, že moje práce obohatí čtenáře a dovede ho k přemýšlení o své vlastní rodině. Tak, abychom si vlastně my všichni uvědomili, že na odstranění svých chyb musíme pracovat společně na základě lásky a úcty ke svým bližním.

Seznam použité literatury a zdrojů

- 1) DZIVÝ – BALUCHOVÁ, E., *Tradícia a transformácia súčasnej rodiny*. Publikováno v *Vychovávateľ* 0139-6919 Roč. 61, č. 7-8 (2012/2013) s.22
- 2) DUNOVSKÝ, J., *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986. ISBN 08-040-86.
- 3) FISCHER, S., ŠKODA, J., SVOBODA, Z., ZILCHER, L., *Speciální pedagogika*. Praha: Triton, 2014. ISBN 978-80-7387-792-7.
- 4) GAVORA, P., *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7135-185-0.
- 5) GIDDENS, A., *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- 6) HANZLÍKOVÁ, A., *Komunitné ošetrovatel'stvo*. Martin: Osveta, 2006. ISBN 80-8063-213-8.
- 7) HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 280 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1168-3.
- 8) JANDOUREK, J., *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.
- 9) KOCOVÁ, N., *Charakter zmien v súčasnej rodine*. Publikováno v *Vychovávateľ* 0139-6919 Roč.61,č.5-6 (2012/2013) s. 53
- 10) KOŤA, J., TRPIŠOVSKÁ, D., VACÍNOVÁ, M., *Sociální psychologie*. Praha, 2013. ISBN 978-80-7452-029-7.
- 11) KRAUS, B., *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- 12) LABÁTH, V., AMBRÓZOVÁ, A. *Riziková mládež: možnosti potenciálních zmien* Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-85850-66-4.
- 13) MATĚJČEK, Z., *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.

- 14) MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z., *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0332-7.
- 15) MATOUŠEK, O., *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON: 1993. ISBN 80-901424-7-8.
- 16) Metodická příručka pre učiteľov vydaná v rámci projektu KEGA, *Výchova ku kritickému mysleniu*, Slza, Katolícka univerzita v Ružomberku, 2008. ISBN 978-80-8084-313-7
- 17) MOJŽIŠEK, L., *Základy pedagogické diagnostiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. Publikace č. 4-01-52/1.
- 18) MOŽNÝ, I., *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- 19) MOŽNÝ, I., *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-75-3.
- 20) PODLUŽIANSKÝ, Ľ., *Rodina a rodičovství s jeho problémami*. Publikováno v *Rodina a škola: mesačník pre rodičov a učiteľov* 0231-6463 Roč. 60, č. 4 (2012) s.25
- 21) SCHAEFFEROVÁ, E., *Co je rodina*. Praha: Návrat domů. ISBN 80-85495-41-4.
- 22) SOBOTKOVÁ, I., *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.
- 23) SOPÓCI, J., BÚZIK, B., *Základy sociológie*. 1.vyd., Bratislava: SPN, 1995. ISBN 80-08-00042-2.
- 24) TOMÁNEK, P., *Negatívne vplyvy v rodinnej výchove*. Publikováno v *Vychovávateľ* 0139-6919 Roč. 60, č.5-6 (2011/2012) s. 43
- 25) TOMAŠOVÁ, V. *Teória a prax rodinnej edukácie: z rodiny života*. Ivanka pri Dunaji: Axima. ISBN 978-80-969178-3-9.
- 26) VIŠŇOVSKÝ, Ľ., KAČÁNI, V., *Základy školskej pedagogiky*. Bratislava: IRIS, 2002. ISBN 80-89018-25-4.
- 27) VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ O., *Rod ženský*. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-18-0

Seznam internetových zdrojů

- 1) *Táta se nemá starat stejně* [online]. Psychologie.cz, 2011 [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <http://psychologie.cz/tata-se-nema-starat-stejne/>
- 2) LOVASOVÁ, Lenka. *Rodinné vztahy* [online]. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006 [cit. 2016-03-02]. ISBN 80-869-9166-0.
- 3) *Táta na rodičovské dovolené* [online]. Psychologie.cz, 2013 [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <http://psychologie.cz/tata-na-rodicovske-dovolene/#>
- 4) *Súčasná rodina* [online]. Portál Aktivnych rodičov, 2012 [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <http://www.virtualna-akademia.sk/aktivni/rodicia/komunita/sucasna-rodina-phdr-elena-ondruskova-phd>
- 5) *Výchova v rodině* [online]. 2016 [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <http://www.kdejsitato.cz/rodina/vychova-v-rodine.html>
- 6) *Súčasná rodina na Slovensku a jej vývojové trendy* [online]. 2007 [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocclanku=20080531067>
Najčastejšie problémy v rodine [online]. Eduworld, s.r.o., 2016 [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <https://eduworld.sk/cd/jaroslava-konickova/345/najcastejsie-problemy-v-rodine>

Seznam tabulek

- 1) Tabulka č. 1: Pojem rodiny a jejího vnímání
- 2) Tabulka č. 2: Problémy ohrožující funkci rodiny
- 3) Tabulka č. 3: Problémy a přístup k výchově
- 4) Tabulka č. 4: Zdroje odolnosti a sociální podpora